

Islamitische Begraffenisrituelen in Drenthe: Behoud van Traditie in een Nederlandse Context

(Islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah te Zuidlaren, foto: Zoë Mostajir)

Bachelor Scriptie

Bachelor Religiewetenschappen

Zoë Mostajir

S4151801

Datum: 19-02-2025

Woorden: 10696

Hoofdbegeleider: Prof. Dr. M. (Mònica) Colominas Aparicio

Tweede beoordelaar: Dr. K.M. (Kiki) Santing

Inhoudsopgave

Inleiding.....	5
<i>Probleemanalyse.....</i>	<i>5</i>
<i>Onderzoeksvraag en deelvragen.....</i>	<i>7</i>
Hoofdstuk 1: Benadering, bronnen en methoden.....	11
<i>1.1 Benadering</i>	<i>11</i>
<i>1.2 Bronnen.....</i>	<i>13</i>
<i>1.3 Methoden</i>	<i>14</i>
1.3.1 Literatuuronderzoek.....	14
1.3.2 Diepte-interviews.....	14
1.3.3 Participerende observatie	16
Hoofdstuk 2: Islamitische begrafenissen en de politiek van verbondenheid	18
<i>2.1 De ontwikkeling van islamitische studies in Nederland.....</i>	<i>18</i>
<i>2.2 Burgerschap en begrafenisrituelen.....</i>	<i>19</i>
<i>2.3 Doodlandschappen, identiteit en integratie in de publieke ruimte</i>	<i>19</i>
<i>2.4 Moslim-tegenpublieken en publieken van verzet.....</i>	<i>20</i>
Hoofdstuk 3: Hoe hebben historische ontwikkelingen rondom moslims en de institutionalisering van de islam in Nederland invloed gehad op het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften?	22
<i>3.1 De komst en institutionalisering van de islam in Nederland.....</i>	<i>22</i>
<i>3.2 Islamitisch begraven in Nederland.....</i>	<i>23</i>

3.3 Islamitische begraafplaatsen in Nederland.....	24
Hoofdstuk 4: Wat zijn de specifieke islamitische begrafenisvoorschriften die relevant zijn voor moslims in Nederland?	26
4.1 De dood binnen de islam	26
4.2 Islamitische uitvaartrituelen.....	27
4.3 Van ritueel naar praktijk: parciperende observatie	28
4.3.1 De rituele dodenwassing	29
4.3.2. Het dodengebed	31
4.3.3. Het begraven van de overledene	32
Hoofdstuk 5: Welke uitdagingen ervaren moslims in Nederland bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften?	36
5.1 De impact van Nederlandse wet- en regelgeving op islamitische begrafenis in Nederland.....	36
5.2 Eeuwigdurende grafrust in Nederland	36
5.3 Begraven binnen 24 uur in Nederland	39
Hoofdstuk 6: Welke strategieën gebruiken moslims in Drenthe om uitdagingen bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften te overwinnen?.....	42
6.1 Uitdagingen bij islamitische begrafenisrituelen in een migratiecontext	42
6.2 Stichting BIBIN.....	43
6.3 Stichting Islamitische Begrafeniswezen (IBW) en het College van Doodgravers	44
6.4 Coöperatie DELA.....	45
Conclusie	48
Bibliografie	50
Bijlage A	53

Bijlage B	54
Bijlage C.....	55
Bijlage D.....	67
Bijlage E	92

Inleiding

“Vrede zij met jullie, bewoners van deze verblijfplaats, de gelovigen en de moslims. Met Allah’s wil zullen wij jullie vergezellen. Moge Allah genade hebben op de eerste van ons en de laatste van ons. Wij vragen Allah om ons en jullie kracht te schenken.” – Smeekbede bij grafbezoek (Islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah te Zuidlaren, 2024)

Bovenstaand citaat is een islamitische smeekbede (*du’a*) die traditioneel wordt uitgesproken bij het bezoeken van een begraafplaats. Dit citaat wordt weergegeven op een bord op islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah in Zuidlaren.

Probleemanalyse

Volgens Vellenga et al. (2009) arriveerden in de jaren zestig de eerste gastarbeiders uit Turkije en Marokko in Nederland. Aanvankelijk werd gedacht dat hun verblijf van korte duur zou zijn, maar vanaf de jaren zeventig kozen veel arbeidsmigranten ervoor om zich permanent te vestigen. Dit leidde tot de institutionalisering van de islam in Nederland (Vellenga et al., 2009, p. 14-15).

Kadrouch-Outmany (2020) stelt dat de zichtbaarheid van de islam in Nederland niet alleen tot uiting komt in moskeeën, scholen en maatschappelijke organisaties in het straatbeeld, maar ook in de omgang met levensrituelen zoals sterfte. Terwijl de eerste generatie Turkse en Marokkaanse gastarbeiders vaak de voorkeur gaf aan een uitvaart in het land van herkomst, kiest de tweede generatie er steeds vaker voor om in Nederland begraven te worden (Kadrouch-Outmany, 2020, p. 6). Als gevolg hiervan bestaan er al tientallen jaren islamitische gedeeltes op openbare begraafplaatsen in Nederland, en in 2007 werd in de gemeente Almere de eerste islamitische begraafplaats van het land geopend (Kadrouch-Outmany, 2012-2013, p. 112).

Waar er voor 2020 nog weinig behoefte was aan islamitische begraafplaatsen in Nederland, omdat de meeste moslims in Nederland begraven zouden worden in het land van herkomst, kwam daar in 2020 verandering in toen de coronapandemie uitbrak zegt Hamed Amrino van stichting BIBIN op 18 november 2024 in een interview met mij. Er kwam meer noodzaak om islamitische begraafplaatsen in Nederland te realiseren, aangezien het repatriëren van overledenen ten tijde van de coronapandemie moeizamer verliep dan voorheen, bijvoorbeeld door zorgen over infectiegevaar. Met de toename van moslims die in Nederland begraven willen worden, kwam er een grotere vraag naar grond om islamitische begraafplaatsen te realiseren. Echter is er in Nederland een tekort aan grond om deze islamitische begraafplaatsen te realiseren. Het tekort aan grond is niet de enige uitdaging waar moslims in Nederland tegenaanlopen wanneer zij in Nederland begraven willen worden. Echter, hebben moslims in Nederland in de loop der jaren ook successen behaald rond islamitische begrafenissen in Nederland. Een daarvan is de komst van de islamitische begraafplaats Riyad al Jannah in Zuidlaren (H. Amrino, interview, 18 november 2024). De islamitische begraafplaats Riyad al Jannah in Zuidlaren is een succes omdat het inspeelt op de groeiende behoefte aan islamitische begraafplaatsen in Nederland, vooral sinds de coronapandemie. Het biedt eeuwigdurende grafrust, voldoet aan islamitische voorschriften en toont succesvolle samenwerking tussen moslimgemeenschappen en lokale overheden. Bovendien dient het als voorbeeld voor andere regio's en draagt het bij aan het behoud van religieuze identiteit binnen de Nederlandse samenleving.

In recente jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor de uitdagingen en strategieën rond islamitische begrafenissen in Europa, niet alleen in academische en maatschappelijke discussies zoals hierboven genoemd, maar ook in de populaire

cultuur. Een opvallend voorbeeld hiervan is de Belgische televisieserie *Grond*, geregisseerd door El Arbi et al. (2021). Deze serie richt zich op de complexe relatie tussen traditie, religieuze voorschriften en praktische belemmeringen bij het naleven van islamitische begrafenisrituelen. De serie weerspiegelt daarmee de spanningen die ook in Nederland herkenbaar zijn, zoals de impact van bureaucratische regels, het tekort aan grond voor eeuwigdurende grafrust en de verschuiving in voorkeur van generaties (El Arbi et al., 2021).

Deze kwesties sluiten direct aan bij de onderzoeksvraag: Hoe ervaren en gaan moslims in Drenthe om met islamitische begrafenisvoorschriften binnen de Nederlandse context? Net als in *Grond* worden moslims in Drenthe geconfronteerd met praktische en wettelijke belemmeringen bij het naleven van islamitische begrafenisrituelen. De uitdaging om eeuwigdurende grafrust te garanderen, de interactie met gemeentelijke regelgeving en de veranderende voorkeuren binnen de gemeenschap maken deel uit van een bredere dynamiek die ook in andere Europese landen zichtbaar is. Door deze thematiek te verbinden aan de casus Drenthe, biedt dit onderzoek inzicht in hoe moslims lokaal omgaan met deze vraagstukken en welke strategieën zij hanteren om islamitische begrafenissen binnen de Nederlandse context mogelijk te maken.

Onderzoeksvraag en deelvragen

Onderzoeksvraag:

Hoe ervaren en gaan moslims in Drenthe om met islamitische begrafenisvoorschriften binnen de Nederlandse context?

Deelvragen:

- Hoe hebben historische ontwikkelingen rondom moslims en de institutionalisering van de islam in Nederland invloed gehad op het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften?
- Wat zijn de specifieke islamitische begrafenisvoorschriften die relevant zijn voor moslims in Nederland?
- Welke uitdagingen ervaren moslims in Nederland bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften?
- Welke strategieën gebruiken moslims in Drenthe om uitdagingen bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften te overwinnen?

Het voorgestelde onderzoek heeft als doel diepgaand inzicht te verkrijgen in hoe moslims in de provincie Drenthe omgaan met de interactie tussen islamitische begrafenisvoorschriften en de Nederlandse wet- en regelgeving. Hierbij worden de wettelijke en praktische uitdagingen onderzocht waarmee moslims geconfronteerd worden, evenals de strategieën die de moslimgemeenschap heeft ontwikkeld om deze uitdagingen te overwinnen.

Het onderwerp van dit onderzoek is relevant omdat het een actueel maatschappelijk en beleidsmatig vraagstuk betreft. Het raakt aan bredere thema's zoals religieuze vrijheden, integratie, en de wisselwerking tussen islamitische begrafenisvoorschriften en de Nederlandse wet- en regelgeving. Door de specifieke casus van Drenthe te bestuderen, wordt inzicht verkregen in hoe lokale gemeenschappen omgaan met deze ontwikkelingen en welke strategieën worden ingezet om islamitische begrafenis mogelijk te maken.

De casus van de islamitische begraafplaats Riyad al Jannah in Zuidlaren is een voorbeeld van een succesvol initiatief binnen dit bredere vraagstuk. De oprichting

van deze begraafplaats toont aan hoe de moslingemeenschap in Drenthe samen met lokale instanties oplossingen heeft gevonden om te voldoen aan islamitische begrafenisvoorschriften. Dit initiatief laat niet alleen zien dat er draagvlak is voor islamitische begraafplaatsen in Nederland, maar ook hoe verschillende belanghebbenden, religieuze gemeenschappen, gemeentelijke overheden en de bredere samenleving, gezamenlijk een weg vinden in de erkenning en facilitering van islamitische begrafenispraktijken. Deze casus biedt inzicht in hoe religieuze en maatschappelijke behoeften in balans worden gebracht binnen de Nederlandse context. Daarnaast kan het voorbeeld van Drenthe andere regio's inspireren en handvatten bieden voor het ontwikkelen van beleid rondom islamitische begraafplaatsen elders in Nederland. Daarmee draagt dit onderzoek bij aan een beter begrip van de manier waarop moslims in Nederland hun religieuze identiteit vormgeven in relatie tot maatschappelijke en wettelijke structuren.

Het onderzoek richt zich op verschillende kennismatige doelen. Allereerst wordt gekeken naar de connectie tussen islamitische begrafenis en de politiek van verbondenheid en naar de historische ontwikkelingen en de institutionalisering van de islam in Nederland. Daarnaast worden de specifieke islamitische begrafenisvoorschriften in kaart gebracht. Ook worden de uitdagingen die moslims ervaren bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften in Nederland blootgelegd. Tot slot worden de strategieën en oplossingen gedocumenteerd die moslims hanteren om deze uitdagingen te navigeren en wordt er, concluderend, antwoord gegeven op de onderzoeksvraag.

Het onderzoek levert naar verwachting nieuwe kennis op over de relatie tussen religieuze voorschriften en wetgeving, specifiek gericht op islamitische begrafenisrituelen in Nederland. Het biedt inzicht in de praktische uitdagingen, maar

ook wordt er gekeken naar de strategieën die worden gebruikt om deze uitdagingen te overwinnen.

Hoofdstuk 1: Benadering, bronnen en methoden

In dit hoofdstuk wordt de theoretische basis van het onderzoek uiteengezet. Het biedt een gedetailleerde toelichting op de academische invalshoeken en de kwalitatieve aanpak die is gekozen om de onderzoeksvraag diepgaand te onderzoeken. De methoden die aan bod komen, omvatten literatuuronderzoek, diepte-interviews en observaties, die gezamenlijk zorgen voor een compleet en genuanceerd inzicht in het thema. Daarnaast wordt besproken hoe de geselecteerde bronnen bijdragen aan een theoretisch en praktisch begrip van islamitische begrafenisrituelen in de Nederlandse context. Tot slot wordt expliciet ingegaan op de rechtvaardiging van de gekozen benadering, waarbij deze wordt afgezet tegen mogelijke alternatieven. Dit hoofdstuk legt zo de fundamenten voor een methodologisch onderbouwd en valide onderzoek.

1.1 Benadering

De drijfveer voor dit onderzoek is de interactie tussen religieuze voorschriften en seculiere wetgeving rondom islamitische begrafenis. Dit vraagstuk raakt direct aan bredere concepten zoals participatie in de publieke sfeer en de politiek van erbij horen. Islamitische begrafenisrituelen vormen niet alleen een religieuze praktijk, maar ook een manier waarop moslims hun aanwezigheid en betrokkenheid binnen de Nederlandse samenleving zichtbaar maken. Door persoonlijke ervaringen te combineren met academische inzichten worden de uitdagingen en oplossingsstrategieën binnen moslimgemeenschappen geanalyseerd, met aandacht voor de manier waarop deze gemeenschappen participeren in de samenleving en de publieke ruimte. Hierbij wordt het theoretische kader van participerende cultuur in de samenleving en de publieke sfeer betrokken, om te begrijpen hoe moslims actief bijdragen aan het vormgeven van hun religieuze en sociale ruimte binnen een

seculiere context. Het verweven van deze theoretische inzichten met empirische gegevens resulteert in een genuanceerd beeld waarin praktijk, wetgeving en maatschappelijke participatie samenkomen.

De gekozen kwalitatieve benadering is geschikt omdat deze diepgaand inzicht verschaft in de subjectieve betekenissen en persoonlijke ervaringen rondom islamitische begrafenisrituelen, wat met kwantitatieve methoden niet volledig kan worden bereikt. Deze keuze wordt gerechtvaardigd door het doel diepgaande inzichten te verkrijgen in de subjectieve betekenissen die aan deze rituelen worden toegekend, wat minder goed bereikbaar is met kwantitatieve methoden. Dit komt doordat kwalitatieve methoden, zoals diepte-interviews en observaties, beter in staat zijn complexe persoonlijke perspectieven, emotionele ervaringen en culturele betekenissen te verkennen, die zich niet eenvoudig laten kwantificeren of in numerieke gegevens kunnen worden weergegeven, aldus Hennink et al. (2020). Wetenschappelijke literatuur benadrukt het belang van kwalitatieve methoden bij het bestuderen van cultureel en religieus gedrag, aangezien deze methoden beter aansluiten bij het exploreren van betekenissen en ervaringen (Hennink et al., 2020, p. 33).

De benadering maakt gebruik van methodische triangulatie om de betrouwbaarheid van de bevindingen te versterken, waarbij literatuuronderzoek, diepte-interviews en observaties worden gecombineerd. Literatuuronderzoek biedt historische, religieuze en wettelijke contexten die inzicht geven in de achtergrond van de rituelen (Hennink et al., 2020, p. 33). Diepte-interviews met betrokkenen onthullen persoonlijke ervaringen en perspectieven (Hennink et al., 2020, p. 116), terwijl observaties directe voorbeelden verschaffen van de naleving van rituelen binnen een seculiere samenleving (Hennink et al., 2020, p. 170). Deze gelaagde

aanpak is gekozen boven alternatieven, zoals uitsluitend kwantitatieve methoden, omdat deze niet alleen rijke, gedetailleerde gegevens genereert, maar ook in staat is om de nuances en contexten van persoonlijke en culturele ervaringen bloot te leggen. Door methodische triangulatie, waaronder literatuuronderzoek, diepte-interviews en observaties, verschaft deze aanpak een allesomvattend perspectief dat verder gaat dan de meer simplistische trends en patronen die vaak het resultaat zijn van kwantitatief onderzoek.

1.2 Bronnen

De bronnen die in dit onderzoek worden gebruikt, zijn zorgvuldig geselecteerd om de islamitische begrafenisrituelen binnen de Nederlandse context te analyseren. Deze bronnen bieden een multidimensionaal inzicht en ondersteunen zowel theoretische als praktijkgerichte benaderingen. Wetenschappelijke literatuur vormt de basis voor een historisch en theoretisch kader. Daarnaast spelen wettelijke en beleidsdocumenten, zoals de Wet op de lijkbezorging (Wet op de lijkbezorging, 2022, Artikel 17) en de richtlijnen van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, z.d.) een sleutelrol bij het verkennen van de wettelijke beperkingen die invloed uitoefenen op islamitische begrafenis. Deze bronnen verduidelijken de institutionele en wettelijke context waarin de rituelen worden uitgevoerd.

Diepte-interviews en observaties, vullen deze bronnen aan. Diepte-interviews geven inzicht in persoonlijke ervaringen en standpunten die niet uit de literatuur te halen zijn, terwijl observaties directe toegang bieden tot de uitvoering van rituelen. Deze empirische gegevens maken het mogelijk om een brug te slaan tussen theoretische inzichten en de praktijk, wat essentieel is om een genuanceerd antwoord

op de onderzoeksvraag te formuleren. Door triangulatie van literatuuronderzoek, diepte-interviews en observaties, wordt de betrouwbaarheid van de bevindingen versterkt, waarbij de combinatie van deze bronnen een rijk en volledig beeld schetst van de uitdagingen en strategieën rondom islamitische begrafenisrituelen in Nederland.

1.3 Methoden

1.3.1 Literatuuronderzoek

Literatuuronderzoek vormt een fundament voor het begrijpen van historische, wettelijke, en sociale kaders aldus Hennink et al. (2020). De keuze voor deze methode is gebaseerd op de noodzaak om bestaande wetenschappelijke theorieën en concepten te verkennen. Kadrouch-Outmany (2012-2013) biedt inzicht in de wettelijke spanningen rond eeuwigdurende grafrust, terwijl Dessing (2001) praktische en sociale dimensies van islamitische rituelen bespreekt. Door deze bronnen te analyseren, wordt het mogelijk om nieuwe bevindingen te contextualiseren en verbanden te leggen tussen historische en hedendaagse trends in Drenthe. Daarnaast helpt literatuuronderzoek kernconcepten zoals ‘islamitische begrafenisvoorschriften’ helder af te bakenen, wat de theoretische verankering van het onderzoek versterkt (Hennink et al., 2020, p. 33).

1.3.2 Diepte-interviews

Diepte-interviews zijn gekozen om rijke, persoonlijke perspectieven te verzamelen die niet uit literatuur zijn af te leiden. Deze methode biedt inzicht in emotionele, praktische en religieuze ervaringen van moslims die hun geloofspraktijken in Nederland proberen te behouden (Hennink et al., 2020, p. 116).

Interviews vullen theoretische inzichten aan met concrete voorbeelden: waar literatuur zoals die van Kadrouch-Outmany (2012-2013) de beperkingen van grafrechten beschrijft, tonen interviews strategieën die moslims ontwikkelen om met deze barrières om te gaan. De keuze voor interviews wordt ondersteund door Hennink et al. (2020), die benadrukken dat kwalitatieve interviews onmisbaar zijn voor het verkennen van subjectieve ervaringen binnen een specifieke culturele context.

Voor dit onderzoek is er gekozen om Hamed Amrino, van stichting BIBIN, en Joy van Delft, uitvaartverzorger bij DELA te interviewen. Beide geïnterviewden hebben expliciet toestemming gegeven voor het publiceren van hun namen in deze scriptie. Deze toestemming is vooraf mondeling verkregen en vastgelegd. Zij zijn geïnterviewd omdat ze beiden relevante expertise en perspectieven bieden binnen het onderzoek. Hamed Amrino heeft als oprichter van islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah in Zuidlaren diepgaande kennis over de uitdagingen en strategieën rond het realiseren van islamitische begrafenissen in een Nederlandse context. Zijn persoonlijke ervaringen en betrokkenheid bij de islamitische gemeenschap maken hem een waardevolle bron voor inzicht in hoe moslims omgaan met religieuze begrafenisvoorschriften. Joy van Delft van DELA voegt hier een professioneel perspectief aan toe. Haar ervaring als uitvaartverzorger, inclusief het organiseren van islamitische uitvaarten, biedt inzicht in de praktische aspecten en samenwerking met gemeenschappen. Dit duo van perspectieven, vanuit een gemeenschapsgerichte stichting en een professionele organisatie, zorgt voor een compleet beeld van de dynamiek tussen religieuze voorschriften en seculiere wetgeving rondom islamitische begrafenisrituelen.

1.3.3 Participerende observatie

Observatie maakt het mogelijk om directe gedragingen en rituelen te bestuderen, wat een waardevolle dimensie toevoegt die via andere methoden niet volledig kan worden vastgelegd (Hennink et al., 2020, p. 170). De keuze voor deze methode is gerechtvaardigd door de visuele gegevens die observatie oplevert. Een observatie van een islamitische begraafplaats in Zuidlaren onthulde bijvoorbeeld hoe vrijwilligers van stichting BIBIN religieuze voorschriften uitvoeren. Dit soort inzichten verheldert dynamieken die niet vaak in woorden worden uitgedrukt. Observatie is met name geschikt voor het vastleggen van praktische aanpassingen en culturele nuances, zoals beschreven door Hennink et al. (2020), en draagt zo bij aan een meer genuanceerd begrip van rituele naleving in een migratiecontext.

Voor dit onderzoek is gekozen om een workshop van vrijwilligers van stichting BIBIN op de islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah in Zuidlaren te observeren. Op deze islamitische begraafplaats worden Marokkaanse moslims begraven. Deze observatie bood een kans om islamitische begrafenisrituelen, zoals de rituele dodenwassing, het dodengebed en de begrafenis, in een praktische context te bestuderen. Riyad Al Jannah vormt een belangrijke locatie waar religieuze voorschriften en de Nederlandse context samenkomen. De workshop gaf niet alleen inzicht in hoe deze voorschriften in de praktijk worden uitgevoerd, maar ook hoe vrijwilligers kennis en vaardigheden overdragen aan de bredere gemeenschap. Dit draagt bij aan het behoud van religieuze tradities en aanpassingen binnen een seculiere omgeving. Door deze observatie te combineren met literatuuronderzoek en interviews werd een genuanceerd en compleet beeld verkregen van de uitdagingen en strategieën die moslims hanteren bij islamitische begrafenisrituelen in Nederland.

In dit hoofdstuk zijn de benaderingen, bronnen en methoden van het onderzoek uiteengezet. Eerst werd het vraagstuk toegelicht, dat zich richt op de interactie tussen religieuze voorschriften en seculiere wetgeving rondom islamitische begrafenissen. Vervolgens is de kwalitatieve benadering toegelicht, met een focus op methodische triangulatie via literatuuronderzoek, diepte-interviews en observaties. Dit biedt een diepgaand inzicht in de persoonlijke ervaringen en culturele betekenissen die met islamitische begrafenisrituelen samenhangen. De gebruikte bronnen, waaronder wetenschappelijke literatuur, wettelijke documenten en empirische gegevens, zijn zorgvuldig geselecteerd om zowel de theoretische als de praktische context van het onderzoek te verkennen. De methoden om deze bronnen te bestuderen zijn expliciet gerechtvaardigd, waarbij de gekozen aanpak is vergeleken met mogelijke alternatieven, zoals kwantitatief onderzoek. De belangrijkste uitkomst is dat de gecombineerde toepassing van literatuuronderzoek, interviews en observaties niet alleen een compleet inzicht verschaft, maar ook de complexiteit van het onderwerp blootlegt. Deze aanpak maakt het mogelijk om zowel de historische, wettelijke als persoonlijke dimensies van islamitische begrafenisrituelen in Drenthe te begrijpen en te analyseren. Hiermee is een solide basis gelegd voor de verdere uitwerking van de onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 2: Islamitische begrafenissen en de politiek van verbondenheid

“De begrafenis is een manier waarop de aanwezigheid van moslims in Noordwest-Europa wordt gevestigd. Plaatsbepaling, verbondenheid en identiteitsvorming zijn nauw verweven met dood en rouw” (House et al., 2023, p. 1400).

In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen islamitische begrafenissen en de politiek van verbondenheid onderzocht. Islamitische begrafenisrituelen zijn niet alleen religieuze handelingen, maar spelen ook een belangrijke rol in bredere maatschappelijke en politieke vraagstukken. Ze raken aan thema's zoals burgerschap, identiteit en de positie van moslims in de publieke ruimte. Door deze thema's te verkennen, biedt dit hoofdstuk inzicht in hoe islamitische begrafenisrituelen niet alleen een manier zijn om religieuze voorschriften na te leven, maar ook een middel vormen waarmee moslims hun plaats in de samenleving opeisen en onderhandelen over erkenning en verbondenheid binnen de Nederlandse context.

2.1 De ontwikkeling van islamitische studies in Nederland

Volgens Berger (2014) hebben islamitische studies zich in Nederland over de jaren heen ontwikkeld tot een erkend wetenschappelijk vakgebied. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw verschoof de aandacht van onderzoekers steeds meer naar de geloofsovertuigingen en religieuze praktijken van moslimmigranten in Nederland. Aanvankelijk lag de focus op de islam als geheel en de wijze waarop moslims in Nederland hun geloof uitoefenden. In de jaren negentig van de vorige eeuw ontstond een sterke traditie van antropologisch en etnografisch onderzoek, waarbij de nadruk lag op hoe moslims hun religie beleven en welke rol hun religieuze identiteit speelt. Rond de eeuwwisseling kwam de integratie van moslims centraal te staan in

maatschappelijke en politieke debatten. Dit stimuleerde academisch onderzoek naar kernvragen zoals: wie zijn de moslims in Nederland, wat zijn hun wensen en welke betekenis heeft de islam in hun dagelijks leven? De nadruk op de praktische beleving van de islam groeide, waardoor studies verschenen over uiteenlopende thema's zoals islamitische begrafenissen (Berger, 2014, p. 177)

2.2 Burgerschap en begrafenisrituelen

Een van de thema's die binnen deze academische studies steeds meer aandacht kregen, is de manier waarop islamitische begrafenisrituelen zich verhouden tot burgerschap en wettelijke regelgeving. Volgens Haapajärvi et al. (2020) gebruiken staten wetgeving als een manier om de samenleving te structureren en het lidmaatschap binnen een nationale gemeenschap te reguleren. Dit geldt niet alleen voor het verkrijgen van staatsburgerschap, maar ook voor het recht op een begrafenis volgens religieuze tradities. Binnen dit kader zijn islamitische begrafenissen niet alleen religieuze praktijken, maar ook een manier waarop moslims hun aanwezigheid in de samenleving claimen en onderhandelen over hun plek binnen de Nederlandse wettelijke en sociale context. (Haapajärvi et al., 2020, p. 57-58)

2.3 Doodlandschappen, identiteit en integratie in de publieke ruimte

De vraag hoe islamitische begrafenispraktijken zich verhouden tot burgerschap raakt ook aan bredere vraagstukken over de fysieke en symbolische inrichting van de samenleving. Volgens House et al. (2023) zijn begraafplaatsen niet slechts plekken voor de doden, maar ook ruimtelijke weergaven van sociale structuren, integratie en identiteit. De manier waarop islamitische begraafplaatsen worden vormgegeven en erkend binnen de Nederlandse context weerspiegelt de spanning tussen inclusie en segregatie. Enerzijds bieden islamitische secties op begraafplaatsen ruimte voor

religieuze diversiteit, anderzijds kan deze afzondering leiden tot een gevoel van uitsluiting. Onderzoek naar islamitische begrafenissen in verschillende Europese steden toont aan dat deze dynamiek voortdurend in ontwikkeling is, waarbij wet- en regelgeving zich soms aanpast aan de veranderende behoeften van migrantengemeenschappen (House et al., 2023, p. 139).

2.4 Moslim-tegenpublieken en publieken van verzet

Volgens Soliman (2019) is de spanning tussen inclusie en afzondering binnen islamitische begrafenisculturen onderdeel van een bredere dynamiek waarin moslims alternatieve ruimten creëren om hun religieuze en culturele identiteit te uiten. Dit geldt niet alleen voor de dood, maar ook voor het dagelijks leven, waarin moslims nieuwe vormen van zichtbaarheid en verzet ontwikkelen tegen dominante seculiere discoursen. De aanwezigheid van islamitische begraafplaatsen en de vraag naar religieus geïnspireerde begrafenisrituelen kunnen daarom worden gezien als een vorm van sociaal en politiek verzet. Net zoals moslims alternatieve netwerken en gemeenschappen opbouwen in reactie op stigmatisering, vormen islamitische begrafenispraktijken een symbolische en praktische arena waarin de verhouding tussen religie en publieke ruimte zichtbaar wordt. (Soliman, 2019, p. 47)

Er kan geconcludeerd worden dat islamitische begrafenisrituelen niet alleen religieuze handelingen zijn, maar ook een maatschappelijke en politieke dimensie hebben. Ze raken aan kwesties van burgerschap, identiteit en publieke zichtbaarheid. Begraafplaatsen functioneren als symbolische ruimten waarin de spanning tussen integratie en segregatie zichtbaar wordt. Daarnaast vormen islamitische begrafenispraktijken een manier waarop moslims hun plaats in de samenleving opeisen en onderhandelen over erkenning. Samengevat tonen deze rituelen de

wisselwerking tussen religieuze voorschriften, seculiere wetgeving en maatschappelijke acceptatie.

Hoofdstuk 3: Hoe hebben historische ontwikkelingen rondom moslims en de institutionalisering van de islam in Nederland invloed gehad op het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften?

Dit hoofdstuk beschrijft hoe historische ontwikkelingen en de institutionalisering van de islam in Nederland van invloed zijn geweest op het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften. Eerst wordt de komst van moslims naar Nederland besproken, gevolgd door de geleidelijke institutionalisering van hun religie door middel van gebedshuizen, scholen en andere voorzieningen. Daarna wordt ingegaan op de evolutie van islamitische begrafenispraktijken, inclusief de verschuiving van voorkeur voor begraving in het herkomstland naar een toenemende vraag naar begraving in Nederland. Tot slot komt de oprichting van islamitische begraafplaatsen aan bod, met aandacht voor de impact ervan op het naleven van religieuze voorschriften zoals eeuwigdurende grafrust.

3.1 De komst en institutionalisering van de islam in Nederland

Vellenga et al. (2009) beschrijven in hun boek *Mist in de polder: zicht op ontwikkelingen omtrent de islam in Nederland* dat in de jaren zestig van de vorige eeuw de eerste gastarbeiders uit Turkije en Marokko naar Nederland kwamen. Deze gastarbeiders veronderstelden dat ze hier slechts tijdelijk zouden verblijven en hadden daarom in het begin nog geen voornemens om de islam hier permanent te vestigen. Vanaf het midden van de jaren zeventig kwam hier verandering in. De oriëntatie veranderde en veel arbeidsmigranten besloten hier permanent te blijven, waardoor de islam in Nederland werd geïnstitutionaliseerd. Moskeeën werden opgericht en er ontstonden verschillende islamitische organisaties (Vellenga et al., 2009, p. 14-15).

Moslims hebben zich op vele manieren geïnstitutionaliseerd in Nederland volgens Buijs & Rath (2006). Ze hebben organisaties opgericht variërend van moskeeën, halal-slayers en scholen tot begraafplaatsen. Daarnaast hebben zij zich ingezet voor de aanstelling van islamitische geestelijke verzorgers in onder andere ziekenhuizen en gevangenissen (Buijs & Rath, 2006, p. 15).

Volgens Shadid en Van Koningsveld (2008, p. 49) organiseerden moslims in Nederland zich in eerste instantie rondom gemeenschappen die verbonden waren aan een gebedsruimte of moskee. Deze gebedsruimten en moskeeën hadden als voornaamste doel om in de behoefte aan religieuze bijeenkomsten te voorzien. Tegelijkertijd bracht de oprichting van dergelijke ruimtes een vraag met zich mee naar plekken waar sociale activiteiten konden worden georganiseerd, gebaseerd op een gedeelde religieuze identiteit. Het proces van institutionalisering van de islam begon dan ook met deze twee vormen van activiteiten: religieuze bijeenkomsten en sociale evenementen (Shadid & Van Koningsveld, 2008, p. 51-52).

Daarnaast kwam daar later nog een andere activiteit bij, namelijk het bieden van basis godsdienstonderwijs aan kinderen. Volgens Shadid en Van Koningsveld (2008) werd de eerste islamitische basisschool in Nederland, de Al Ghazalischool in Rotterdam, opgericht. Tussen 1989 en 1992 nam het aantal islamitische basisscholen jaarlijks toe met zes tot zeven nieuwe scholen. In 1993 was dit aantal gestegen tot 29. Hoewel het totale aantal scholen na 1993 stabiel bleef, bleef het aantal leerlingen jaarlijks toenemen met meer dan vijfhonderd (Shadid & Van Koningsveld, 2008, p. 242).

3.2 Islamitisch begraven in Nederland

Kadrouch-Outmany (2020) beschrijft in een door haar geschreven artikel, *Islamitisch begraven in Nederland ten tijde van Covid-19*, dat de zichtbare islam in

Nederland niet alleen duidelijk te zien is in het straatbeeld, met moskeeën, scholen en maatschappelijke organisaties, maar ook in het omgaan met levenslooprituelen. Een relevant voorbeeld hiervan is de opzet van islamitische gebieden op algemene begraafplaatsen. De eerste generatie Turkse en Marokkaanse gastarbeiders had de wens om terug te keren naar hun land van oorsprong om daar te worden begraven. Voor hen was de voornaamste reden om een begraafplaats daar te kiezen het gevoel dat ze emotioneel niet tot Nederland behoorden. Dit bleek ook te gelden voor de tweede generatie. Echter is er sinds 2020 veel veranderd, de tweede generatie kiest steeds vaker voor een uitvaart in Nederland. In Marokkaans- en Turks-Nederlandse gezinnen vonden er nauwelijks gesprekken plaats over de wensen met betrekking tot begraven. In de afgelopen jaren is er echter geleidelijk een verandering in gekomen. Thuis voeren zij de discussie aan en uiten ze openlijk hun wens om, in tegenstelling tot hun ouders en grootouders, in Nederland begraven te worden (Kadrouch-Outmany, 2020, p.6-7).

3.3 Islamitische begraafplaatsen in Nederland

In Nederland zijn islamitische terreinen op openbare begraafplaatsen al tientallen jaren aanwezig, beschrijft Kadrouch-Outmany (2014). De eerste van deze islamitische terreinen is in 1932 gebouwd en ligt op de begraafplaats Kerkhoflaan in de gemeente Den Haag (Kadrouch-Outmany, 2014, p. 94). Hoewel islamitische terreinen op openbare begraafplaatsen sinds 1932 een onderdeel zijn van het Nederlandse landschap, is de oprichting van een volledig islamitische begraafplaats een belangrijke vooruitgang voor de islamitische gemeenschap. Het biedt onder andere een praktische oplossing voor het naleven van religieuze begrafenisoorschriften, zoals eeuwigdurende grafrust.

Volgens Kadrouch-Outmany (2012-2013) werd in 2007 werd de eerste islamitische begraafplaats in de gemeente Almere opgericht door moslims, vooral afkomstig uit Suriname. Zij slaagden erin een perceel aan te schaffen naast de huidige openbare begraafplaats en creëerden een privé-islamitische begraafplaats met een eigen toegang en eigen regels en richtlijnen. Op de islamitische begraafplaats is het toegestaan om te graven voor een onbeperkte periode, wat zeldzaam is door de beperkte ruimte in Nederland (Kadrouch-Outmany, 2012-2013, p. 112).

Er kan geconcludeerd worden dat de historische ontwikkelingen rondom moslims in Nederland en de institutionalisering van de islam een grote invloed hebben gehad op het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften. Waar de eerste generaties moslims aanvankelijk de intentie hadden om na hun overlijden te worden begraven in hun land van herkomst, is er in de loop der jaren een verschuiving opgetreden naar een grotere bereidheid om in Nederland begraven te worden. Deze verandering is mede mogelijk gemaakt door de groei van islamitische instellingen, zoals moskeeën, scholen en maatschappelijke organisaties, die bijdroegen aan de verankering van islamitische tradities in Nederland.

Daarnaast speelde de oprichting van islamitische begraafplaatsen een cruciale rol in het naleven van religieuze voorschriften, zoals eeuwigdurende grafrust. Waar islamitische percelen op openbare begraafplaatsen al langer bestonden, betekende de oprichting van volledig islamitische begraafplaatsen, zoals die in Almere, een belangrijke vooruitgang. Dit maakte het mogelijk om islamitische begrafenisvoorschriften beter te waarborgen en illustreert hoe de islam zich steeds verder heeft geïnstitutionaliseerd binnen de Nederlandse samenleving.

Hoofdstuk 4: Wat zijn de specifieke islamitische begrafenisvoorschriften die relevant zijn voor moslims in Nederland?

Dit hoofdstuk behandelt de islamitische begrafenisvoorschriften die relevant zijn voor moslims in Nederland. Het begint met een toelichting op de islamitische opvattingen over de dood en sterven, waarbij de rol van religieuze bronnen zoals de Koran, Hadith, en de fiqh wordt besproken. Vervolgens worden de belangrijkste uitvaartrituelen uiteengezet, waaronder de rituele dodenwassing, het inwikkelen van de overledene in een lijkwade, het dodengebed, en de begrafenis. Tot slot wordt ingegaan op de praktische uitvoering van deze rituelen aan de hand van een observatie van een workshop georganiseerd door stichting BIBIN. Dit hoofdstuk biedt zo een overzicht van zowel de voorschriften als de toepassing ervan binnen de Nederlandse context.

4.1 De dood binnen de islam

In haar proefschrift *Muslims Ritualising Death in the Netherlands: Death rites in a small town context* stelt Venhorst (2013) dat islamitische bronnen, zoals de fiqh en richtlijnen van lokale imams, praktische handvatten bieden voor de omgang met het overlijden van een familielid of medemoslim. Dit omvat rituelen zoals het wassen van de overledene. Daarnaast bieden de Koran en de Hadith via hun verhalen een spiritueel perspectief op de dood. Dit helpt nabestaanden en toekomstige overledenen om sterven en dood te begrijpen. Hoewel deze bronnen universele principes bevatten die voor alle moslims gelden, leidt hun toepassing in specifieke contexten tot een grote diversiteit aan praktijken. Venhorst (2013) benadrukt dat de invulling van religieuze voorschriften vaak varieert afhankelijk van lokale tradities en sociale omstandigheden. Het uitvoeren van islamitische rituelen is immers altijd

verweven met gemeenschappelijke en cultureel bepaalde interpretaties (Venhorst, 2013, p. 113).

4.2 Islamitische uitvaartrituelen

In hoofdstuk 5 van het boek *Rituals of Birth, Circumcision, Marriage, and Death among Muslims in the Netherlands*, geschreven door Dessing (2001), onderzoekt de auteur elke fase van het ritueel van de dood onder moslims in Nederland. Te beginnen met de rituele wassing. De rituele wassing biedt de overledene de mogelijkheid om God te ontmoeten in een toestand van reinheid, en kan daarom worden vergeleken met de wassing die wordt gedaan ter voorbereiding op het dagelijkse gebed. De rituele wassing van de overledene dient uitgevoerd te worden door een moslim die op de hoogte is van de juiste stappen. In wezen is het alleen toegestaan dat mannen het lichaam van een overleden man wassen, terwijl dat van een vrouw uitsluitend door vrouwen kan worden gedaan, met uitzondering van echtgenoten (Dessing, 2001, p. 145).

Na de rituele wassing wordt de overledene ingewikkeld in een lijkwade, aldus Dessing (2001). Het volledige lichaam, inclusief het hoofd, wordt bedekt met doeken voordat het in het graf wordt neergelegd. In de meeste situaties worden standaard witte katoenen doeken toegepast, zowel voor mannen als voor vrouwen. Deze voorkeur voor eenvoudig materiaal, ongeacht de positie van de persoon, staat symbool voor de gelijkheid van iedereen voor God. Er is een voorkeur voor een ongelijk aantal wikkels, doorgaans drie doeken voor mannen en vijf voor vrouwen. Er worden vijf doeken voor vrouwen gebruikt omdat dit hun rondingen beter bedekt (Dessing, 2001, p. 149-150).

Het dodengebed voor de overledene is een andere collectieve plicht van de moslingemeenschap, beschrijft Dessing (2001). In tegenstelling tot het dagelijkse

gebed wordt het dodengebed staand verricht. De basiselementen zijn het uitspreken van de intentieverklaring voor de uitvoering, de vier takbirs (een kerncomponent van vele islamitische gebeden, waaronder het dodenbegebed. De takbir verwijst naar het uitspreken van de woorden *Allahu Akbar* (Allah is de Grootste)), een gebed voor de overledene en tot slot de taslim. De taslim maakt ook deel uit van het dagelijkse gebed en bestaat uit het uitspreken van *Salam alaykum wa rahmatullah* (Alstublieft zij met u en de barmhartigheid van God). Alle deelnemers aan het dodengebed richten deze woorden met hun hoofd eerst naar rechts en dan naar links (Dessing, 2001, p. 153).

Afsluitend wordt de overledene begraven, zegt Dessing (2001). Om te voorkomen dat er aarde op het lichaam valt, wordt de nis, en volgens sommige autoriteiten ook de geul, afgesloten, bij voorkeur met zongedroogde stenen, en worden de openingen tussen de stenen dichtgesmeerd. Het lijk wordt op zijn rechterzijde in de nis gelegd, met het gezicht naar de kibla, en de knopen van de lijkwade worden losgemaakt. Vervolgens wordt het graf opgevuld met aarde zodat het een hoop vormt ongeveer zo groot als de bult van een kameel (Dessing, 2001, p. 162-163).

4.3 Van ritueel naar praktijk: participerende observatie

Op 20 november 2025 observeerde ik een workshop die werd georganiseerd door vrijwilligers van stichting BIBIN op islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah in Zuidlaren. Op deze islamitische begraafplaats worden Marokkaanse moslims begraven. De workshop, die werd georganiseerd door de vrijwilligers van stichting BIBIN, bood een gedetailleerde demonstratie van de rituele wassing en het inwikkelen van de overledene, evenals een uitleg over het dodengebed en de praktische uitvoering van de begrafenis. Deze bijeenkomst had als doel studenten van

de Rijksuniversiteit Groningen kennis te laten maken met de islamitische begrafenisrituelen, gebeden, en de manier waarop moslims hun overledenen verzorgen en begraven, inclusief een toelichting op de geschiedenis en het belang van de islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah in Zuidlaren. Tijdens de workshop waren studenten en hun docent aanwezig, samen met de vrijwilligers van stichting BIBIN, die hun kennis deelden. De presentatie werd verzorgd door twee vrijwilligers die gebruik maakten van specifieke materialen die door Stichting Moeder en Dochter beschikbaar waren gesteld. Een opvallend element van de demonstratie was het gebruik van een pop om de rituele wassing te visualiseren. De deelnemers kregen ook de mogelijkheid om de reinigingsmiddelen te ruiken die gebruikt worden bij het wassen van een overledene, wat de ervaring tastbaarder en realistischer maakte. In paragraaf 4.3.1 t/m 4.3.3 beschrijf ik de drie onderdelen, namelijk de rituele dodenwassing, het dodengebed en het begraven van de overledene, die uitgebreid uitgelegd zijn door de vrijwilligers van stichting BIBIN.

4.3.1 De rituele dodenwassing

De rituele dodenwassing wordt altijd uitgevoerd door mensen van hetzelfde geslacht als de overledene, mannen wassen mannen, vrouwen wassen vrouwen, met uitzondering van echtgenoten. Vaak gebeurt het in de beslotenheid van een huiselijke omgeving. Alles wat tijdens de wassing gebeurt, blijft strikt vertrouwelijk, een intiem moment dat zowel de overledene als de familie beschermt. Het proces begint met het verwijderen van de kleding van de overledene. Dit gebeurt uiterst voorzichtig, de kleding wordt aan de zijanten uitgeknipt om onnodige beweging van het lichaam te voorkomen. Een doek, die de awrah bedekt, bij vrouwen van de hals tot de enkels en bij mannen van de navel tot de knieën, blijft te allen tijde liggen. Deze doek zorgt

ervoor dat de intieme delen van het lichaam niet zichtbaar zijn. Zelfs tijdens de wassing wordt er niet naar deze gebieden gekeken.

De dodenwassing verloopt in een nauwgezet patroon, dat begint met een volledige reiniging van het lichaam. Eerst worden de nagels van de overledene geknipt en, indien nodig, wordt het lichaam geschoren. De intieme delen worden vervolgens gereinigd met een washandje. Schoon water wordt gebruikt om het lichaam verder te reinigen, vaak met behulp van een douchekop of emmers water. Tijdens het proces wordt het bovenlichaam van de overledene lichtjes omhooggetild om de buik te masseren, zodat opgehoopte gassen kunnen ontsnappen. Wanneer een volledige wassing vanwege ernstige verwondingen of verminking niet mogelijk is, wordt een symbolische reiniging uitgevoerd met een zandsteen. Dit ritueel, zonder fysiek contact met het lichaam, vervangt de traditionele wassing. Personen die in zulke omstandigheden sterven, worden soms als martelaar beschouwd, waarvoor een volledige wassing niet vereist is volgens de islamitische traditie.

Na deze eerste reiniging volgt de kleine wassing, vergelijkbaar met de wassing die moslims verrichten voor hun dagelijkse gebeden. Deze begint met het wassen van de handen, driemaal achter elkaar, gevolgd door het reinigen van mond en neus. Dit gebeurt uiterst voorzichtig, vaak met watjes, om te voorkomen dat er water in het lichaam komt. Daarna worden gezicht, armen, hoofd, oren en enkels gereinigd, steeds volgens een vast patroon en in drievoud.

Het afsluitende deel van de dodenwassing is de grote wassing, waarin het hele lichaam grondig wordt gereinigd. Hierbij worden drie emmers water gebruikt: de eerste met schoon water, de tweede met water gemengd met sidr (een natuurlijk reinigingsmiddel) en de derde met water gemengd met kamfer (dit heeft onder andere een frisse geur). Het lichaam wordt eerst aan de rechterkant gereinigd en

daarna aan de linkerkant, waarbij de voor- en achterkant zorgvuldig worden behandeld. Gedurende dit proces blijven de intieme delen bedekt.

Na de grote wassing wordt het lichaam voorzichtig drooggedept en in witte katoenen doeken gewikkeld. Voor mannen zijn dit drie lagen, terwijl vrouwen meestal vijf lagen krijgen om de rondingen te bedekken. Deze eenvoud symboliseert gelijkheid in de dood, arm of rijk, iedereen wordt op dezelfde manier voorbereid. De doeken worden vastgebonden met drie katoenen touwen, die met drie knopen aan de linkerkant van het lichaam worden bevestigd. Wanneer de overledene in het graf wordt gelegd, worden deze knopen losgemaakt.

Het ritueel eindigt met een intiem moment voor de naaste familie. Het gezicht van de overledene wordt zichtbaar gemaakt, zodat zij nog een laatste keer afscheid kunnen nemen.

4.3.2. Het dodengebed

Na de rituele wassing en het inwikkelen van de overledene is het moment aangebroken voor het dodengebed, een essentieel en plechtig onderdeel van de islamitische uitvaart. Dit gebed, uitgevoerd in de moskee en geleid door de imam, dient om vergiffenis voor de overledene te vragen en om hen een plaats in het paradijs toe te wensen. Het is een bijzonder spiritueel moment dat de verbondenheid tussen de aanwezigen en de overledene benadrukt. De imam neemt plaats vooraan in de gebedsruimte om het dodengebed te leiden. Achter hem stellen de mannen zich in rijen op, terwijl de vrouwen daarachter staan, of zich op een aparte plek in de moskee bevinden. Het gebed wordt staand uitgevoerd, wat het onderscheidt van andere gebeden in de islam, die vaak knielingen en buigingen omvatten.

Het dodengebed bestaat uit vier roepingen, elk met een specifieke betekenis en intentie. Na de eerste roeping reciteert de imam een openingsvers uit de Koran, waarmee de aanwezigheid van Allah wordt aangeroepen en de plechtigheid van het moment wordt benadrukt. Bij de tweede roeping wordt een smeekbede uitgesproken ter ere van de profeet Mohammed en de profeet Ibrahim. Tijdens deze fase houden de aanwezigen hun wijsvinger omhoog, dit is een symbolisch gebaar van eenheid en geloof. De derde roeping vormt het hart van het gebed. Hier smeken de aanwezigen gezamenlijk om vergiffenis voor de overledene en vragen zij Allah om de overledene een plek in het paradijs te schenken. Bij de vierde en laatste roeping richten de aanwezigen hun gebeden op zowel de levenden als de doden, waarbij om genade en leiding wordt gevraagd voor iedereen. De imam staat tijdens het dodengebed aan de rechterkant van de overledene. Bij een vrouw staat hij ter hoogte van haar hoofd, en bij een man bij het midden van het lichaam.

4.3.3. Het begraven van de overledene

De laatste stap van de islamitische uitvaart is het begraven van de overledene. Vrouwen mogen hierbij niet aanwezig zijn, omdat zij te veel emoties tonen. Hoewel het lichaam in een kist wordt vervoerd, wordt het zonder kist begraven, in directe aanraking met de aarde, zoals de islamitische traditie voorschrijft. In het graf wordt een gleuf gemaakt, zodat het lichaam schuin op de rechterzijde ligt, met het gezicht naar Mekka gericht. De eerste familieleden, zoals zonen, broers of vaders, tillen het lichaam voorzichtig het graf in. De touwen die de begraafdoeken bijeenhouden, worden hierbij losgemaakt. Als het een vrouw betreft, wordt haar lichaam uitsluitend door naaste familie aangeraakt. Zijn er geen directe mannelijke familieleden aanwezig, dan wordt zij met behulp van een doek in het graf gelegd om de eerbaarheid te bewaren. Na het plaatsen van het lichaam worden betonnen platen of

stenen over het graf gelegd om het lichaam te beschermen. Familieleden, vaak kinderen of broers van de overledene, leggen symbolisch een steen op deze platen, een gebaar van liefde en verbondenheid. Daarna wordt het graf bedekt met zand, een taak die uitsluitend door naaste familie wordt uitgevoerd. Het zand wordt zodanig aangebracht dat er een bult ontstaat, een kenmerk van islamitische graven. Het graf blijft sober en eenvoudig. Versieringen en bloemen zijn niet toegestaan, hoewel familie soms bloemen achterlaat die later worden verwijderd om de eenvoud te bewaren. Deze soberheid benadrukt de gelijkheid in de dood: iedereen, rijk of arm, wordt op dezelfde wijze begraven. Boven op het graf wordt een laag mos aangebracht. Dit is onderhoudsarm, weerspiegelt de verbondenheid met de natuur en past bij alle seizoenen. Een eenvoudig bordje met de naam van de overledene, de geboortedatum en de sterfdatum markeert het graf. Dit bordje, net als de andere handelingen tijdens de begrafenis, wordt door de familie zelf geplaatst. Het gooien van zand, het leggen van stenen en het plaatsen van het naamplaatje vormen een belangrijk onderdeel van het rouwproces. In overeenstemming met de islamitische voorschriften is cremeren verboden. Het lichaam keert terug naar de aarde, zoals het daaruit is voortgekomen. Er wordt niets meegegeven in het graf, de overledene wordt in eenvoud begraven.

Er kan geconcludeerd worden dat de islamitische begrafenisvoorschriften die relevant zijn voor moslims in Nederland diepgeworteld zijn in religieuze tradities en zorgvuldig worden nageleefd door de gemeenschap. Dit hoofdstuk heeft de verschillende aspecten van deze voorschriften belicht, van de spirituele betekenis van de dood binnen de islam tot de praktische uitvoering van de rituelen zoals de rituele wassing, het dodengebed en de begrafenis.

De islamitische visie op de dood is gebaseerd op de Koran, de Hadith en de fiqh, waarbij zowel spirituele als praktische richtlijnen worden gegeven. Deze

bronnen bieden universele principes, maar de toepassing ervan kan per gemeenschap verschillen door lokale en culturele invloeden. In Nederland leidt dit tot variaties in de manier waarop begrafenisrituelen worden uitgevoerd, afhankelijk van afkomst, moskeeën en beschikbare voorzieningen.

De rituele dodenwassing is een essentieel onderdeel van het islamitische uitvaartproces en wordt uitgevoerd door mensen van hetzelfde geslacht als de overledene. De overledene wordt in een eenvoudige witte lijkwade gewikkeld, wat de gelijkheid van alle mensen voor God symboliseert. Het dodengebed, dat staand wordt verricht door de gemeenschap, heeft als doel om vergeving te vragen voor de overledene en hen een plaats in het paradijs toe te wensen. De begrafenis zelf volgt een strikt protocol waarbij het lichaam zonder kist wordt begraven, met het gezicht richting Mekka.

De participerende observatie van de workshop georganiseerd door stichting BIBIN op de islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah in Zuidlaren bood een waardevol inzicht in de praktische uitvoering van deze rituelen in Nederland. Vrijwilligers speelden een cruciale rol in het waarborgen van de naleving van islamitische voorschriften en het onderwijzen van de gemeenschap. Dit toont aan dat de islamitische begrafenis cultuur in Nederland niet alleen een religieuze praktijk is, maar ook een sociaal ingebedde traditie die wordt ondersteund door organisaties en vrijwilligers.

De naleving van islamitische begrafenisvoorschriften in Nederland is een samenspel van religieuze principes, lokale regelgeving en gemeenschapsinitiatieven. De beschikbaarheid van islamitische begraafplaatsen en de inzet van vrijwilligers maken het mogelijk om deze rituelen op een respectvolle en correcte manier uit te

voeren, waardoor moslims in Nederland hun religieuze plichten met betrekking tot de dood kunnen naleven.

Hoofdstuk 5: Welke uitdagingen ervaren moslims in Nederland bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften?

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste uitdagingen besproken die moslims in Nederland ervaren bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften. Drie kernonderwerpen staan centraal: de impact van Nederlandse wet- en regelgeving op islamitische begrafenis, de mogelijkheid om eeuwigdurende grafrust te realiseren, en de vereiste snelheid van begraven binnen 24 uur na overlijden. Deze thema's worden geïllustreerd aan de hand van literatuuronderzoek en een interview met Hamed Amrino van stichting BIBI.

5.1 De impact van Nederlandse wet- en regelgeving op islamitische begrafenis in Nederland

Nederlandse moslims die overwegen hun overledenen in Nederland te begraven, staan voor verschillende regels op zowel nationaal als lokaal niveau, die niet allemaal voldoen aan de islamitische begrafenisregels beschrijft Kadrouch-Outmany (2012-2013). Het Nederlandse overheidsbeleid stelt dat graven moeten voldoen aan specifieke regels. Nationale wetgeving bepaalt richtlijnen voor een juiste begrafenis, hygiëne en openbare orde, terwijl gemeentelijke regels betrekking hebben op stadsplanning, esthetische eisen en bodemeisen (Kadrouch-Outmany, 2012-2013, p. 111). Daarnaast bepaalt de Wet op de lijkbezorging welke handelingen er met het lichaam van een overledene mogen worden uitgevoerd. Het gaat onder andere om de lijkschouw, de registratie van het overlijden en de termijnen voor begraving en crematie (Wet op de lijkbezorging, 2022, Artikel 17).

5.2 Eeuwigdurende grafrust in Nederland

Een veelbesproken thema rondom islamitische begrafenis in Nederland is de vraag of graven na een bepaalde tijd worden verwijderd, aldus Kadrouch-Outmany

(2014). Hoewel de gebruikelijke islamitische opvatting is dat graven voor altijd moeten blijven bestaan, is het in Nederland zeldzaam om graven voor onbepaalde tijd te verlenen. Omdat de wet niet verplicht dat graven permanent toegankelijk moeten zijn, hebben begraafplaatsen de vrijheid om zelf te beslissen of zij deze optie willen aanbieden. Wanneer de termijn is verstreken en er geen aanvraag voor verlening is ingediend, heeft de begraafplaats het wettelijke recht om het graf te verwijderen. Voor het verwijderen van een graf is toestemming vereist van de rechthebbende, een individu of rechtspersoon aan wie de rechten van het graf zijn verleend. Het is alleen toegestaan om een graf zonder toestemming te verwijderen als de wettelijke termijn is verstreken en er geen acties zijn ondernomen om deze te verlengen (Kadrouch-Outmany, 2014, p. 111-112).

Volgens Kadrouch-Outmany (2014) zijn er diverse opvattingen onder islamitische wetenschappers over de wettelijke verplichting om graven te ruimen. Er is consensus dat het graf van een moslim niet verstoord mag worden als er nog overblijfselen van vlees, botten of andere lichaamsdelen zijn. Wanneer het lichaam volledig is verdwenen en in aarde en stof is omgevormd, zijn de meeste geleerden van mening dat het is toegestaan om het graf te ruimen en het land voor andere nuttige doeleinden te gebruiken (Kadrouch-Outmany, 2014, p. 111-112).

De Wet op de lijkbezorging bevat geen specifieke bepalingen voor permanente grafrust, maar biedt wel ruimte om deze te realiseren volgens de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (z.d.). Gemeentelijke begraafplaatsen kunnen bij zowel algemene graven als particuliere graven de mogelijkheid bieden om permanente grafrust te garanderen. Ook beheerders van speciale begraafplaatsen hebben deze optie. Hoewel het niet wettelijk verplicht is om eeuwigdurende grafrust te waarborgen, hebben sommige begraafplaatsen hier al stappen in gezet. Dit kan

worden bereikt door grafrechten voor onbepaalde tijd aan te bieden, waarbij duidelijke afspraken worden gemaakt tussen de rechthebbende en de begraafplaatshouder over betaling en onderhoud. Zo kan worden gewaarborgd dat het graf netjes blijft en niet geruimd wordt. In Nederland worden particuliere graven doorgaans voor een bepaalde periode toegewezen. De wet biedt echter de mogelijkheid om grafrechten te verlengen op verzoek van de rechthebbende, wat in principe eeuwigdurende grafrust mogelijk maakt zolang de rechthebbende actief blijft. Dit systeem vereist echter voortdurende betrokkenheid van nabestaanden, wat in de praktijk tot onzekerheid kan leiden over de blijvende rustplaats van een graf (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, z.d.). Om deze spanning te overbruggen, hebben moslims eigen initiatieven genomen, zoals de oprichting van de islamitische begraafplaats Riyadh Al Jannah in Zuidlaren. Deze islamitische begraafplaats is door stichting BIBIN gerealiseerd en wordt door de islamitische gemeenschap zelf beheert.

Uit mijn interview met Hamed Amrino van stichting BIBIN op 18 november 2024 blijkt dat het tekort aan grond om islamitische begraafplaatsen te realiseren een probleem is. Amrino legt uit dat er ontzettend veel algemene begraafplaatsen in Nederland zijn. Deze begraafplaatsen worden steeds leger omdat de grafrechten van veel mensen verlopen en niet verlengd worden. Daarnaast kiezen volgens Amrino steeds meer mensen ervoor om gecremeerd te worden. Amrino heeft een brief geschreven naar de Tweede Kamer waarin hij voorstelt om een deel van de algemene begraafplaatsen te verkopen aan de islamitische gemeenschap. Amrino legt uit dat de gemeente hier enerzijds veel geld voor ontvangt omdat ze een stuk grond verkopen, en anderzijds geen verantwoordelijkheid meer heeft voor het onderhouden van deze grond, aangezien de islamitische gemeenschap dit zelf doet (H. Amrino, interview, 18 november 2024).

5.3 Begraven binnen 24 uur in Nederland

Naast de eeuwigdurende grafrust vereist de islamitische wet dat de begrafenis zo snel mogelijk moet plaatsvinden, bij voorkeur binnen 24 uur. Volgens Kadrouch-Outmany (2014) stelt de nationale wet echter toestemming nodig voor begrafenissen die door de gemeente worden goedgekeurd. In Nederland is het mogelijk om deze toestemming te geven 36 uur na het overlijden. Echter is het mogelijk om een uitzondering op deze regel te maken, onder de voorwaarden van artikel 17 van de Wet op de lijkbezorging, in samenwerking met de burgemeester en de officier van justitie (Kadrouch-Outmany, 2014, p.106). De burgemeester kan, in overleg met de officier van justitie, toestemming geven om begraving binnen 36 uur na het overlijden te laten plaatsvinden. Toestemming voor het afwijken van de gebruikelijke termijn kan bijvoorbeeld worden verleend vanwege religieuze motieven (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, z.d.).

Uit mijn interview met Hamed Amrino van stichting BIBIN op 18 november 2024 blijkt dat wanneer er een aanvraag wordt ingediend, het best snel gaat. Dit is volgens hem goed geregeld. Behalve dan in het weekend. Amrino noemt als voorbeeld wanneer een persoon op vrijdag in de namiddag komt te overlijden, deze aanvraag dan pas op maandag kan worden ingediend. Waardoor de 24 uur waarbinnen een moslim begraven moet worden verstreken is. Amrino stelt als oplossing dat er een weekendloket moet worden geopend voor dit soort gevallen. Zodat een dergelijke aanvraag ook in het weekend ingediend kan worden, en de begrafenis alsnog binnen 24 uur kan plaatsvinden (H. Amrino, interview, 18 november 2024).

Er kan geconcludeerd worden dat moslims in Nederland verschillende uitdagingen ondervinden bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften, voornamelijk op het gebied van wet- en regelgeving. Hoewel de Nederlandse

wetgeving enige ruimte biedt voor religieuze begrafenispraktijken, leidt de Wet op de lijkbezorging tot beperkingen, bijvoorbeeld door de standaardtermijnen voor begraving en de regels omtrent grafrechten.

Een van de grootste uitdagingen is het ontbreken van een wettelijke garantie op eeuwigdurende grafrust, wat betekent dat moslimgraven na verloop van tijd kunnen worden geruimd als de grafrechten niet worden verlengd. Dit zorgt voor onzekerheid binnen de islamitische gemeenschap. Hoewel particuliere graven verlengd kunnen worden, vereist dit voortdurende betrokkenheid van nabestaanden. Initiatieven zoals de islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah bieden een mogelijke oplossing, maar de beschikbaarheid van geschikte grond blijft een probleem. Stichting BIBIN pleit ervoor om delen van algemene begraafplaatsen aan de islamitische gemeenschap te verkopen, zodat moslims zelf het beheer en onderhoud kunnen verzorgen.

Daarnaast vormt de vereiste snelheid van begraven een uitdaging, aangezien de wet in principe een minimale termijn van 36 uur hanteert. Hoewel uitzonderingen mogelijk zijn, blijkt uit het interview met Hamed Amrino dat het aanvragen van zo'n uitzondering in de praktijk goed verloopt, behalve in het weekend. Het ontbreken van een weekendloket kan ertoe leiden dat begrafenissen worden vertraagd, waardoor de islamitische eis van een snelle begrafenis niet altijd haalbaar is. Een mogelijke oplossing zou zijn om een speciaal loket te openen waarmee ook in het weekend aanvragen voor versnelde begrafenissen kunnen worden ingediend.

Samenvattend blijkt dat er in Nederland weliswaar mogelijkheden zijn om islamitische begrafenisvoorschriften na te leven, maar dat praktische en wettelijke beperkingen nog steeds voor uitdagingen zorgen. Het vinden van structurele

oplossingen, zoals het beschikbaar stellen van meer islamitische begraafplaatsen en het vereenvoudigen van de aanvraagprocedures voor snelle begravingen, kan bijdragen aan een betere naleving van islamitische begrafenisvoorschriften in Nederland.

Hoofdstuk 6: Welke strategieën gebruiken moslims in Drenthe om uitdagingen bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften te overwinnen?

In dit hoofdstuk wordt onderzocht welke strategieën moslims in Nederland gebruiken om de uitdagingen bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften te overwinnen. De bespreking richt zich eerst op de moeilijkheden die moslingemeenschappen ervaren in een migratiecontext, zoals het gebrek aan kennis en ervaring bij nabestaanden en de afhankelijkheid van grotere gemeenschappen voor faciliteiten. Vervolgens wordt de rol van stichtingen zoals BIBIN en IBW behandeld, die zich inzetten voor het realiseren van islamitische begraafplaatsen en het ondersteunen van rituele begrafenisdiensten. Tot slot wordt gekeken naar de bijdrage van uitvaartorganisatie coöperatie DELA, die gespecialiseerde diensten aanbiedt voor islamitische uitvaarten. Door deze actoren te belichten, biedt het hoofdstuk een gedetailleerd inzicht in de samenwerkingsverbanden en inspanningen die moslims in Nederland ontwikkelen om hun begrafenisrituelen volgens hun religieuze overtuigingen te kunnen uitvoeren.

6.1 Uitdagingen bij islamitische begrafenisrituelen in een migratiecontext

Venhorst (2013) stelt dat de dood in een migratiecontext op verschillende manieren uitdagingen met zich meebrengt. Nabestaanden hebben vaak onvoldoende ervaring en kennis van de specifieke rituelen die bij een overlijden moeten worden uitgevoerd. Dit veroorzaakt onzekerheid en een grote angst om de rituelen niet correct uit te voeren. Deze uitdagingen treffen niet alleen de migranten zelf, maar hebben ook impact op hun kinderen, leden van gemengde gezinnen en Nederlandse bekeerlingen tot de islam. Individuele moslims of kleinere gemeenschappen zijn vaak afhankelijk van de ondersteuning en faciliteiten van grotere, meer gevestigde

gemeenschappen, zoals die van de Turkse en Marokkaanse moslims. Daarnaast zijn er diverse stichtingen die de islamitische gemeenschap in Nederland bijstaan in deze processen (Venhorst, 2013, p. 122).

6.2 Stichting BIBIN

BIBIN (Bijzonder islamitische Begraafplaatsen in Nederland) is een stichting die zich inzet om islamitische begraafplaatsen in Nederland te realiseren. Volgens BIBIN (z.d.) zijn zij nodig omdat de overheid het niet tot haar taak beschouwd om islamitische begraafplaatsen op te zetten. Daarnaast zijn, volgens BIBIN, uitvaartorganisaties ook niet geïnteresseerd om dat te doen. Een aantal moslims heeft daarom aandacht besteed aan dit onderwerp en is zich gaan inzetten om eeuwige grafurst voor moslims die in Nederland begraven willen worden te organiseren, zij hebben zich verenigd in stichting BIBIN. Riyadh Al Jannah in Zuidlaren is de eerste, en momenteel nog enige, islamitische begraafplaats die door BIBIN is gerealiseerd. Op deze islamitische begraafplaats worden Marokkaanse moslims begraven. BIBIN heeft geen winstoogmerk, het financieren van de aankoop van de grond voor deze begraafplaats is volledig gedaan met hulp van donaties van moslims. Het doel van BIBIN is om op meerdere plekken in Nederland islamitische begraafplaatsen te realiseren (BIBIN, z.d.).

Op 18 november 2024 interviewde ik Hamed Amrino van stichting BIBIN. Amrino werd geïnspireerd om een islamitische begraafplaats in Nederland te realiseren toen zijn eigen vader kwam te overlijden en werd begraven in Marokko. Hij voelde daardoor een afstand en het zat hem niet lekker dat hij niet de mogelijkheid had om zijn vader te bezoeken wanneer hij daar behoefte aan had. Hij wilde deze zelfde situatie voor zijn kinderen voorkomen en kijken wat de mogelijkheden waren om als moslim in Nederland begraven te worden. Toentertijd waren er geen

islamitische begraafplaatsen in Nederland, er waren alleen bepaalde akkers op algemene begraafplaatsen. Echter moest daarvoor telkens de termijn verlengd worden. Volgens Amrino is dat voor de nabestaanden een zorg extra. Amrino is toen begonnen met zijn plan om zelf een islamitische begraafplaats in Nederland te realiseren. Volgens Amrino waren dit een en al obstakels. Twintig jaar geleden, toen dit zich afspeelde, was er nog weinig behoefte aan een Islamitische begraafplaats in Nederland. De meeste moslims in Nederland wouden begraven worden in het land van herkomst. Amrino is stad en land afgegaan om te kijken of hij steun kon krijgen bij moskeeën. Ze vonden het een mooi verhaal, maar er was geen behoefte, van de islamitische gemeenschap krijg hij geen steun. Ze geloofden er niet in. Totdat in 2020 de coronatijd aanbrak en hij met stichting BIBIN een stuk grond op het oog had die zij konden kopen. Zonder medewerking van de moskeeën kwam er een boost van de gemeenschap en zagen zij in dat het toch noodzakelijk was om een islamitische begraafplaats in Nederland te realiseren. De mensen die overleden aan corona moesten toch begraven worden (H. Amrino, interview, 18 november 2024).

6.3 Stichting Islamitische Begrafeniswezen (IBW) en het College van Doodgravers

De Stichting Islamitisch Begrafeniswezen (IBW), opgericht in 2005, zet zich actief in voor het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften in Nederland, aldus Stichting Islamitisch Begrafeniswezen (z.d). De organisatie richt zich op drie hoofddoelstellingen: het waarborgen van eeuwige grafrust voor moslims, het bevorderen van de oprichting van voldoende islamitische begraafplaatsen, en het verspreiden van kennis over islamitische begrafenisrituelen. Het IBW streeft daarnaast naar de oprichting van een College van Doodgravers, dat gespecialiseerd is

in het uitvoeren van rituelen volgens islamitische voorschriften (Stichting Islamitische Begrafeniswezen, z.d.).

Het College van Islamitische Doodgravers speelt een essentiële rol bij het uitvoeren van islamitische begrafenisrituelen, aldus Stichting Islamitisch Begrafeniswezen (z.d.). Deze colleges bestaan uit mannelijke en vrouwelijke vrijwilligers die getraind zijn in het respectvol behandelen en ritueel wassen van overledenen in overeenstemming met de religieuze voorschriften. De Stichting Islamitisch Begrafeniswezen (IBW) ondersteunt verschillende Colleges van Doodgravers door scholing aan te bieden, logistieke hulp te bieden en te voorzien in essentiële behoeften, zoals de lijkwade en andere rituele materialen. In het verleden heeft het IBW in meerdere steden cursussen verzorgd om kennis over de islamitische dodenwassing te verspreiden en het aantal bekwame vrijwilligers te vergroten. Om continuïteit te waarborgen, werkt het IBW aan het opstellen van een landelijk netwerk van ervaren broeders en zusters die zelfstandig de zorg bij overlijden op zich nemen. Door een actuele en toegankelijke lijst van beschikbare vrijwilligers te onderhouden, kan sneller worden gehandeld wanneer er hulp nodig is (Stichting Islamitische Begrafeniswezen, z.d.).

6.4 Coöperatie DELA

Naast stichtingen zijn er ook uitvaartorganisaties die de islamitische gemeenschap in Nederland ondersteunt bij islamitische uitvaarten. Coöperatie DELA is een van de uitvaartorganisaties in Nederland die islamitische uitvaarten aanbiedt, aldus DELA (z.d.). Volgens DELA hebben hun uitvaartverzorgers specialistische kennis van een islamitisch afscheid en kunnen zij de familie helpen bij het regelen van een islamitische begrafenis in Nederland. DELA biedt namelijk een uitvaart aan volgens islamitische richtlijnen, ze werken samen met begraafplaatsen met eeuwige

grafrust, hebben jarenlange ervaring in het verzorgen van islamitische uitvaarten, hun uitvaartspecialisten werken samen met moskeeën en imams om de kwaliteit van de islamitische uitvaart hoog te houden en ze zijn 24 uur per dag bereikbaar voor een snelle uitvaart (DELA, z.d.).

Op 18 november 2024 interviewde ik Joy van Delft. Van Delft werkt al meer dan 17 jaar als uitvaartverzorger voor DELA. Als dochter van een dominee miste zij betekenis in haar eerdere werk in de financiële dienstverlening. Van Delft krijgt in haar werk als uitvaartverzorger ook te maken met islamitische uitvaarten. Als uitvaartverzorger gaat zij bij het moment van overlijden hard aan de slag om alle documenten in orde te krijgen om een vervroeging aan te vragen bij de officier van justitie, dit zodat de overledene binnen 24 uur begraven kan worden. Daarnaast regelt Van Delft dat er een ruimte is waar de rituele dodenwassing plaats kan vinden. Vaak is dit alleen de ruimte, maar in uitzonderlijke gevallen regelt Van Delft ook de doeken die dienen als lijkwade. Afsluitend regelt Van Delft dat de overledene in de moskee komt waar het dodengebed plaatsvindt en dat er een rouwauto, met een mannelijke chauffeur, de overledene naar de begraafplaats brengt. Van Delft, die in de regio Brabant werkt als uitvaartverzorger krijgt voornamelijk te maken met algemene begraafplaatsen waar een islamitisch gedeelte aanwezig is. Nabestaanden kunnen daar grafrechten voor 20 jaar vastleggen en daarna zolang het betaald wordt, daarmee zegt de gemeente dat het eeuwigdurend is. Op de begraafplaats ten tijde van de begraafing houdt Van Delft zich afzijdig. Van Delft haar laatste taak is het verzorgen van de scheppen, zodat de familie zelf het graf kan sluiten (J. van Delft, interview, 18 november 2024).

Er kan geconcludeerd worden dat Moslims in Drenthe verschillende strategieën hanteren om de uitdagingen bij het naleven van islamitische

begrafenisvoorschriften te overwinnen. Een belangrijke moeilijkheid is het gebrek aan kennis en ervaring bij nabestaanden, wat onzekerheid kan veroorzaken over de juiste uitvoering van rituelen. Daarnaast zijn kleinere gemeenschappen vaak afhankelijk van grotere gemeenschappen voor faciliteiten en ondersteuning.

Stichtingen zoals BIBIN en IBW spelen een cruciale rol in het realiseren van islamitische begraafplaatsen en het verspreiden van kennis over islamitische begrafenisrituelen. BIBIN heeft met Riyad Al Jannah in Zuidlaren een islamitische begraafplaats opgezet met eeuwigdurende grafrust, mogelijk gemaakt door donaties uit de islamitische gemeenschap. IBW richt zich op het ondersteunen van islamitische begrafenisvoorschriften door middel van het College van Doodgravers, dat vrijwilligers traint in rituele wassing en begrafenisprocedures.

Naast deze stichtingen biedt ook coöperatie DELA gespecialiseerde uitvaartdiensten voor moslims. Uitvaartverzorgers zoals Joy van Delft spelen een belangrijke rol bij het regelen van een snelle begrafenis en het coördineren van de rituelen, waaronder de dodenwassing en het dodengebed.

Door deze samenwerking tussen stichtingen, uitvaartorganisaties en lokale gemeenschappen kunnen moslims in Drenthe steeds beter voldoen aan hun religieuze begrafenisvoorschriften. Toch blijven er uitdagingen, zoals de beschikbaarheid van islamitische begraafplaatsen en de financiële en administratieve lasten voor nabestaanden. De initiatieven van BIBIN, IBW en DELA tonen echter aan dat door samenwerking en gemeenschapsinzet oplossingen kunnen worden gevonden om islamitische begrafenisrituelen te waarborgen.

Conclusie

Dit onderzoek heeft de uitdagingen en strategieën geanalyseerd waarmee moslims in Drenthe worden geconfronteerd bij het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften. De belangrijkste bevindingen laten zien dat de naleving van deze voorschriften wordt beïnvloed door historische ontwikkelingen, wettelijke beperkingen en veranderende gemeenschapsdynamieken. Specifieke uitdagingen, zoals het realiseren van eeuwigdurende grafrust en het voldoen aan de eis van begraving binnen 24 uur, worden gecompliceerd door Nederlandse wet- en regelgeving en het tekort aan geschikte begraafgrond. Toch laten initiatieven zoals de oprichting van islamitische begraafplaatsen en samenwerkingen met stichtingen en uitvaartorganisaties zien dat de moslimgemeenschap veerkrachtig en vindingrijk is.

Dit onderzoek onderstreept dat islamitische begrafenisrituelen niet alleen religieuze handelingen zijn, maar ook deel uitmaken van bredere maatschappelijke processen, zoals de politiek van verbondenheid. Islamitische begraafplaatsen en rituelen fungeren als een manier waarop moslims hun aanwezigheid en rechten in Nederland claimen. Dit onderzoek plaatst islamitische begrafenispraktijken in de bredere context van de integratie van moslims in Nederland, waarin zij niet alleen worden geconfronteerd met uitdagingen, maar ook actief bijdragen aan het vormgeven van inclusieve ruimtes waarin religieuze diversiteit wordt erkend.

Hieruit volgt dat de islamitische gemeenschap in Drenthe niet alleen strategieën ontwikkelt om religieuze tradities te behouden binnen een seculiere context, maar ook onderhandelt over haar plaats binnen de Nederlandse samenleving. Ondanks structurele beperkingen, zoals het ontbreken van permanente grafrechten en bureaucratische obstakels rondom snelle begrafenissen, tonen de

ontwikkelingen op het gebied van islamitische begrafenissen aan dat er mogelijkheden zijn voor duurzame oplossingen, mits samenwerking tussen moslingemeenschappen, beleidsmakers en lokale autoriteiten verder wordt versterkt.

Om de naleving van islamitische begrafenisvoorschriften in de toekomst beter te faciliteren, is het raadzaam om beleid te ontwikkelen dat flexibele regelingen biedt voor eeuwigdurende grafrust en de procedure voor snelle begrafenissen efficiënter maakt, bijvoorbeeld door de introductie van een weekendloket. Daarnaast zouden gemeenten en religieuze organisaties meer kunnen samenwerken om bewustwording en educatie over deze kwesties te vergroten, wat kan bijdragen aan een groter wederzijds begrip.

Dit onderzoek biedt bredere inzichten in de dynamiek tussen religieuze tradities en seculiere wetgeving binnen een multiculturele samenleving. Het toont hoe moslims niet alleen geconfronteerd worden met de noodzaak om zich aan te passen, maar ook actief bijdragen aan de verrijking van de Nederlandse culturele en religieuze diversiteit. Dit benadrukt het belang van een voortdurende dialoog en samenwerking om tot duurzame, inclusieve oplossingen te komen die recht doen aan de religieuze en maatschappelijke behoeften van alle burgers.

Bibliografie

Hoofdstuk uit boek

Berger, M. (2014). The Netherlands. In J. Cesari (Red.), *The Oxford Handbook of European Islam* (pp. 158–221). Oxford University Press.

House, D., Westendorp, M., Dornelles, V., Nordh, H., & Islam, F. (2023). Adapting to ‘one-size-fits-all’: constructing appropriate Islamic burial spaces in Northwestern Europe. In D. House, M. Westendorp, & A. Maddrell (Red.), *New Perspectives on Urban Deathscapes: Continuity, Change, and Contestation* (pp. 124–143). Edward Elgar Publishing.

Webpagina

BIBIN. (z.d.). *Wie zijn wij*. Geraadpleegd op 13 december 2024,

van <https://www.bibin.nl/wie-zijn-wij/>

DELA. (z.d.). *Een islamitische uitvaartverzekering afsluiten*. Geraadpleegd op 13

december 2024, van <https://www.dela.nl/verzekeringen>

Het Nederlands Genootschap van Burgemeesters. (z.d.). *Wet op de lijkbezorging*.

Geraadpleegd op 13 december 2024,

van <https://www.burgemeesters.nl/themas/bevoegdheden/wet-op-de-lijkbezorging/>

Stichting Islamitisch Begrafeniswezen. (z.d.). *Stichting Islamitisch Begrafeniswezen*.

Geraadpleegd op 24 januari 2025,

van http://www.stichtingibw.nl/m/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=60

Stichting Islamitisch Begrafeniswezen. (z.d.). *Stichting Islamitisch Begrafeniswezen*.

Geraadpleegd op 24 januari 2025,

van http://www.stichtingibw.nl/m/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=28

Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (z.d.). *Is islamitisch begraven met eeuwigdurende grafrust in Nederland mogelijk ?* Geraadpleegd op 13 december 2024, van <https://vng.nl/vragen-en-antwoorden/is-islamitisch-begraven-met-eeuwigdurende-grafrust-in-nederland-mogelijk>

Wet op de lijkbezorging. (2022, 1 januari). Overheid.nl. Geraadpleegd op 13 december 2024, van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005009/2022-01-01#:~:text=wetten.nl%20%2D%20Regeling%20%2D%20Wet%20op%20de%20lijkbezorging%20%2D%20BWBR0005009>

Rapport

Buijs, F. J., & Rath, J. C. (2006). *Muslims in Europe. The State of Research*. IMISCOE Working Paper. Universiteit van Amsterdam. https://pure.uva.nl/ws/files/4364118/68548_MuslimsinEurope_Thestateofresearch.pdf

Boek

Dessing, N. M. (2001). *Rituals of Birth, Circumcision, Marriage, and Death among Muslims in the Netherlands*. Peeters Publishers.

Hennink, M., Hutter, I., & Bailey, A. (2020). *Qualitative Research Methods*. SAGE Publishing.

Shadid, W. A. R., & Van Koningsveld, P. S. (2008). *Islam in Nederland en België: Religieuze institutionalisering in twee landen met een gemeenschappelijke voorgeschiedenis*. Peeters Publishers.

Soliman, A. (2019). *European Muslims Transforming the Public Sphere: Religious Participation in the Arts, Media and Civil Society*. Routledge.

Vellenga, S., Harchaoui, El Madkouri, H., & Sijsses, B. (2009). *Mist in de polder: Zicht op ontwikkelingen omtrent de islam in Nederland*. Uitgeverij Aksant.

Tv-serie

El Arbi, A., Fallah, B., & Mortelmans, M. (Regisseurs). (2021, 26 oktober). *Grond* [Tv-serie]. Lumière.

Tijdschriftartikel

Haapajärvi, L., Debost, J.-B., & Afiouni, N. (2020). Muslim cemeteries and politics of belonging: A comparative case study of France, Finland and Britain. *AEMI Journal*, 17-18, 51-70.

Kadrouch-Outmany, K. (2012-2013). Burial practices and desires among Muslims in the Netherlands: A matter of belonging. *Canadian Journal of Netherlandic Studies*, 33(2)-34(1), 107–128.

Kadrouch-Outmany, K. (2020). Islamitisch begraven in Nederland ten tijde van Covid-19. *Tijdschrift Voor Religie, Recht en Beleid*, 11(2), 6–18.

Proefschrift

Kadrouch-Outmany, K. (2014). *Islamic burials in the Netherlands and Belgium. Legal, religious and social aspects* [PhD proefschrift]. Universiteit Leiden.

Venhorst, C. J. H. (2013). *Muslims Ritualising Death in the Netherlands: Death rites in a small town context* [Proefschrift]. Radboud Universiteit.

Bijlage A

Interview vragen Hamed Amrino

1. Wat inspireerde u om een islamitische begraafplaats op te richten in Nederland?
2. Hoe verliep het proces, en kwamen er obstakels op uw pad? Ging het makkelijk?
3. Had u nauw contact met lokale overheden, zoals gemeenten? Hebben zij hierin een rol gespeeld?
4. Wat merkt u van de Nederlandse regelgeving ten opzichte van islamitische begrafenisvoorschriften, zoals het begraven binnen 24 uur?
5. Hoe ziet u de toekomst van islamitische begraafplaatsen in Nederland? Zijn er plannen voor uitbreiding of samenwerking met andere gemeenten?
6. Zijn er verschillen in de situatie tussen het noorden, westen en zuiden van Nederland?
7. Zijn er stappen die de overheid zou kunnen nemen om het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften te vergemakkelijken?
8. Hoe verlopen islamitische begrafenis op dit moment? Wat is de gang van zaken?
9. Zijn er specifieke voorzieningen die nodig zijn op islamitische begraafplaatsen, zoals een aula of bidruimtes?

Bijlage B

Interview vragen Joy van Delft

1. Welke specifieke islamitische begrafenisvoorschriften moet u in uw werk strikt naleven, en welke uitdagingen levert dit op in Nederland?
2. Vindt de begrafenis altijd plaats in een moskee, of kan dit ook in een uitvaartcentrum?
3. Wat merkt u van persoonlijke aanpassingen in islamitische uitvaarten, bijvoorbeeld bij gemengde gezinnen of minder praktiserende moslims?
4. Denkt u dat de islamitische uitvaarttradities in Nederland in de toekomst veranderen, zoals dat in andere religies is gebeurd?
5. Wat zijn de grootste praktische obstakels in Nederland, zoals regelgeving of gemeentelijke beperkingen?
6. Hoe gaat u om met obstakels, bijvoorbeeld wanneer een begrafenis niet op zondag kan plaatsvinden?
7. Merkt u emotionele uitdagingen bij moslimfamilies wanneer bepaalde rituelen niet kunnen worden uitgevoerd? Hoe ondersteunt u hen daarbij?
8. Heeft u veranderingen waargenomen in de afgelopen 17 jaar met betrekking tot islamitische uitvaarten in Nederland?
9. Wat zijn de grootste verschillen in islamitische begrafenispraktijken tussen regio's in Nederland, zoals het zuiden en het noorden?
10. Zijn er stappen die de overheid of andere betrokkenen zouden kunnen nemen om islamitische begrafenisvoorschriften te vergemakkelijken?

Bijlage C**Interview transcriptie Hamed Amrino, interview afgenomen op 18-11-2024****Hamed Amrino**

[00:00] Mijn naam is Hamed Tamrino, ik ben 40 jaar ondernemer nu. Ik ben zelf 58 jaar. Ik ben oprichter en voorzitter van BIWIN, de stichting.

Zoë Mostajir

[00:22] Ja, oké. Dan ga ik beginnen met de eerste vraag ja wat is u geïnspireerd om een islamitische begraafplaats op te richten in in

Hamed Amrino

[00:33] nederland van het noorden van nederland doordat ik zelf nederlander voel ik tussen nederland begraafd wil worden omdat ik gemerkt heb door op moment is dat mijn vader overleed en hij maar ook

[00:48] is begraven dus dat het dan dat je dan een visie op dat moment echt afstand van elkaar hebt genomen. En dus je vader en ik hebben bezoek op momenten wanneer je daar behoefte aan hebt.

[01:02] En op dat moment dacht ik van, als ik kom te overlijden, hoe zit het dan met mijn kinderen? Want het geeft best wel een impact als je van iemand houdt en die niet niet meer is. En dat je op bepaalde momenten die persoon niet kan bezoeken.

Zoë Mostajir

[01:22] Ja.

Hamed Amrino

[01:23] En dat wilde ik voorkomen. Dus dat mijn kinderen ook in dezelfde situatie zouden komen zoals ik. Zoals ik dan. En dat inspireerde mij om te kijken van wat zijn de mogelijkheden om in Nederland te begraven worden als moslim.

[01:41] Als je moslim. En dat was er in principe niet. Je had dan wel bepaalde akkers op algemene begraafplaatsen, maar dan moet je elke keer de termijnen verlengen.

[01:55] En dat is voor de nabestaanden weer een zorg, want zij moeten dus elke keer gaan verlengen en betalen. En dat inspireerde mij om te gaan kijken of ik zelf een begraafplaats kon realiseren in Nederland.

[02:13] In ieder geval voor mezelf en voor de rest van de moslims in Nederland.

Zoë Mostajir

[02:17] Ja, en hoe ging dit in je werk? Kwamen er ook obstakels tegen? Ging het makkelijk?

Hamed Amrino

[02:23] Het was een en al obstakels, want niemand had de behoefte aan voor een islamitische begraafplaats. Want iedereen had nog zoiets van, als ik komt op Leiden, dan wil ik gewoon in Marokko begraven worden.

[02:40] Ik ben zelf van Marokkaanse afkomst. Dit speelt zich, even kijken waar ik ermee begon. Dat is ongeveer twintig jaar geleden. en ja ik ging toch ik heb een missie even kijken of ik dat kan realiseren dus ik ben land en stad afgegaan

[03:02] bij moskee om te kijken of we steun konden krijgen iedereen vond het wel een mooi verhaal maar ze hadden er allemaal geen behoefte aan dus wat betreft de islamitische gemeenschap kregen we dus in principe geen steun omdat ze er niet in geloofden.

[03:20] En bij de, ja, totdat eigenlijk totdat de corona is gekomen en wij, en wij Bibi, toch

[03:36] op een gegeven moment zover waren dat we een begraafplaats of een stuk grond op het oog hadden die we konden kopen. En in principe zonder de medewerking van de moskeeën, die je in principe eigenlijk wel nodig hebt. Kwam er eigenlijk een soort boost van de gemeenschap van... het is toch een noodzaak dat we een begraafplaats hier moeten gaan realiseren.

[04:05] Want waar moeten wij anders al onze overledenen die aan corona zijn overleden begraven. Ja. Nou en dus tot aan het moment, tot aan de corona was er helemaal geen hulp,

[04:20] geen behoefte, geen noodzaak en daarna is het in de snelvaart gekomen. Ja, dat het toen echt nodig

Zoë Mostajir

[04:27] was. Heeft er dan ook nauw contact met lokale overheden zoals gemeenten? Hebben zij hier ook iets mee te maken?

Hamed Amrino

[04:39] Bij de gemeente is het eigenlijk ook best wel moeilijk. Want het eerste wat je te horen krijgt is van, we hebben geen grond. Ze zitten hier aan het werk om een stuk grond te gaan zoeken.

[04:50] En dan moet je dat melden. En op het moment dat je heel lang gezocht heb en denk van nou dit moet misschien wel een goede locatie zijn.

[05:02] We kunnen dit stukje grond kopen van een boer, agrarisch grond. En dan is het zo dat je door een heel proces moet gaan om de bestemming erop te krijgen.

[05:14] En dat is best wel een duur geitje. Het kost ontzettend veel geld en in die tussentijd moet ook de gemeente kijken van willen ze dat stukje wel als begraafplaats hebben. Dus als je iets gevonden hebt en voordat je dan

[05:36] door het proces bent gekomen, voordat je een nee hebt of een ja hebt, dan ben je een aantal jaren Ja. Dus ja, het is echt heel erg moeilijk.

[05:50] Want op het moment dat je twee jaar later, drie jaar later het horen krijgt, nee dat gaat daar niet. Want de bewoners, de buurtbewoners die willen dat allemaal niet. Dan begint het proces weer opnieuw. Dan moet je weer gaan zoeken.

[06:01] Dan moet je weer dat proces in. Dan ben je weer twee, drie jaar verder. Het mooiste zou zijn als de gemeente zou zeggen van, ja jullie hebben er recht op, jullie zijn een kerkgenootschap, wij zijn verplicht om ervoor te zorgen dat jullie ook een

[06:18] begraafplaats kunnen realiseren binnen de stadsgrenzen. Wij gaan voor jullie zoeken en wij

Zoë Mostajir

[06:25] gaan ervoor zorgen dat de bestelling opkomt, maar dat gebeurt gewoon niet. Lastig, ja. Veel werk zit erin dus.

Hamed Amrino

[06:39] Veel werk en veel tijd. En op een gegeven moment ga je het gewoon opgeven. Als je twee keer een aanvraag indient. En je bent jaren verder. En je bent op een gegeven moment 6, 7 jaar verder. En je hebt dan nog niks. Dan moet je wel heel sterk in je schoenen staan om het toch weer door te zetten.

Zoë Mostajir

[06:55] Ja.

Hamed Amrino

[06:56] Kijk, en de dood wacht niet hè?

Zoë Mostajir

[06:57] Nee, inderdaad. Nee, dat begrijp ik. Even kijken. Wat merkt u van de Nederlandse regelgeving ten opzichte van de islamitische begrafenisvoorschriften?

[07:15] Zoals natuurlijk binnen de 36 uur of 48 uur, als ik het goed heb, begraven bijvoorbeeld. Heeft u daar last van? Nee, dat zit wel goed.

Hamed Amrino

[07:32] In principe is het zo dat wij binnen de 24 uur moeten begraven. En wij hebben gemerkt dat als er een aanvraag wordt ingediend voor een verlof tot begraven, dat het best wel snel gaat. Wat dat betreft is dat wel goed geregeld. Behalve dan in het weekend.

[08:01] Want op het moment dat op vrijdag iemand komt overlijden, in de namiddag, je weet hoe ambtenaren zijn, dus dan is het zo dat je pas op maandag het verlof kan aanvragen. Dus dat zou wel mooi zijn.

[08:15] Dus dat er in ieder geval een alaket open moet zijn voor dit soort gevallen. Dus dat je dan ook in het weekend aanvragen kan indienen.

Zoë Mostajir

[08:33] Ja, dat begrijp ik inderdaad. Dat heb ik ook al eerder gehoord. Even kijken, hoe zit de toekomst van islamitische begraafplaatsen in Nederland? Zijn er plannen voor uitbreiding of samenwerking met andere gemeenten?

Hamed Amrino

[08:53] Denkt u dat het steeds meer gaat worden, groter gaat worden? Er zijn steeds meer initiatieven, omdat ze nu eigenlijk meer of meer een beetje wakker zijn geschud. zich meer Nederlander voelen dan hun voorouders.

[09:17] En meer betrokkenheid hebben met Nederland. Waardoor steeds meer moslims nu de voorkeur zijn om in Nederland opgehouden te worden. En daardoor zie je ook, omdat er veel vraag naar is, dat er steeds meer initiatieven komen door heel het land.

[09:32] Dus er zijn best wel veel initiatieven. Het komt er langzaam op op gang. Maar er zijn wel ontzettend veel initiatieven.

Zoë Mostajir

[09:41] Wat merkt ook verschil tussen, ik weet niet of u daar iets van af weet, maar de situatie hier in het noorden van Nederland en bijvoorbeeld het westen en het zuiden. Is het daar anders? Ik weet niet of u dat weet.

Hamed Amrino

[09:54] Nee hoor, nee. Ik denk niet weten wat je dan bedoelt met anders? Dat het daar bijvoorbeeld makkelijker is omdat er meer

Zoë Mostajir

[10:04] moslims over het algemeen in het westen van Nederland wonen? Nee, want toen wij in Zuid-Vlaar

Hamed Amrino

[10:13] dat stuk grond hadden gekocht en wij de omgeving kenbaar maakten, dus dat daar een islamitisch begraafplaats zou komen, ja, dat willen wij gewoon heel goed ontvangen.

Zoë Mostajir

[10:32] Er waren geen geluiden van mensen die dat niet wilden. Nee, zo bedoel ik het niet hoor. Maar dat er dus wel echt behoefte aan was om zoiets in het noorden te hebben?

Hamed Amrino

[10:41] Ja, kijk, ook in het noorden heb je best wel aardig wat moslims. Natuurlijk is het bij ons in de Randstad veel meer moslims. Dus de behoefte daar is vele malen groter.

[10:54] Maar ja, de behoefte hier is inderdaad wel veel groter ja, maar het is ook een stuk moeilijker omdat hier in de Randstad weinig grond beschikbaar is.

Zoë Mostajir

[11:11] Ja, oh ja, tuurlijk. Ja.

Hamed Amrino

[11:13] Dat is het. Maar kijk, ik heb een brief geschreven naar de Tweede Kamer, maar ik heb daar nooit bericht op gekregen. Want er wordt steeds maar gezegd van, er is maar weinig grond.

Zoë Mostajir

[11:26] Ja.

Hamed Amrino

[11:27] Waardoor ze er niet blij zijn als er een aanvraag wordt gedaan voor een islamitisch begraafplaats. Anders hebben ze dan grond moeten uitgeven. Maar wat ik in de brief heb gezet is eigenlijk, eigenlijk is het niet zo moeilijk. Er zijn ontzettend veel algemene begraafplaatsen

[11:48] in de Randstad. Die begraafplaatsen worden in principe steeds leger omdat de grafrechten van heel veel mensen verlopen en niet verlengd worden. Dus het wordt steeds leven. En dat komt omdat de Nederlanders er steeds meer voor kiezen om gecremeerd te worden.

[12:10] Die algemene begraafplaatsen in de Randstad zijn meestal heel groot. En worden altijd ook heel goed onderhouden. En dat kost ontzettend veel geld.

[12:24] Wij zeggen van, oké, waarom verkopen jullie dan niet een deel van de algemene begraafplaats aan de moslims. Waardoor de gemeente aan de ene kant

[12:36] ontzettend veel geld ontvangt voor dat stuk grond wat ze verkopen. Aan de andere kant is het zo dat zij dat niet meer hoeven te onderhouden. Omdat de moslims dat zelf ook doen. Dat schrijft hun jaarlijks ontzettend veel geld. Dus aan de ene kant is het zo

[12:50] dat wij blij zijn met een begraafplaats. Aan de andere kant is het zo dat zij geen extra grond hoeven uit te geven omdat het bestaande begraafplaatsen zijn. En aan de andere kant is het ook nog zo dus dat zij daar

[13:02] een voordeel aan hebben omdat zij veel minder geld kwijt zijn aan onderhoud omdat we dat zelf doen.

Zoë Mostajir

[13:07] Ja. Eigenlijk is dat een hele mooie oplossing. Ja, nee dat begrijp ik inderdaad. Voor de toekomst

Hamed Amrino

[13:14] ook lijkt me dat zeer... Je zou dus niet, de noodzaak die er is, zou je in principe heel snel kunnen oplossen. Maar er wordt niet op gereageerd. En dat is, lijkt mij, een hele mooie oplossing.

Zoë Mostajir

[13:31] Ja, begrijp ik. Want de islamitische begraafplaatsen worden dus onderhouden door de islamitische gemeenschap zelf?

Hamed Amrino

[13:41] Ja. Ja, dan moet het wel natuurlijk ons eigen dan zijn ja zeer erg nog meer begraafplaats is verkoop een stukje grond van ons dan is het van ons en wij zorgen dus dat het onderhoud wordt

Zoë Mostajir

[13:52] ja er is er geen zorg nee precies even kijken denkt dat er ook stappen zouden kunnen zijn die de overheid zou kunnen nemen om het naleven van islamitische begrafenisvoorschriften te vergemakkelijken in Nederland?

Hamed Amrino

[14:12] Kijk, op het moment dat wij onze eigen begraafplaats hebben, dan is het zo dat de wetgeving niet veranderd hoeft te worden, of de gemeente hoeft daar niks meer aan te veranderen. Want wij onderhouden en verzorgen onze eigen begraafplaatsen.

[14:30] Dus het enigste wat zou moeten gebeuren is, wat u net al zei, is die 24 uur regel in het weekend. Als dat wordt opgepakt en er is een loket waar we een dienst kunnen aanmelden,

[14:50] zodat we de verloven krijgen en ze zouden meewerken, dus dat wij op algemene pagraafplaatsen een deel kunnen opkopen, dan is het probleem opgelost.

Zoë Mostajir

[15:01] Precies, dat zijn eigenlijk de enige twee echte obstakels die u kunt noemen.

Hamed Amrino

[15:07] Ja inderdaad, maar het moet wel zo zijn dat op het moment dat wij een stukje van een algemene begraafplaats kunnen kopen, dat we daar ook een eigen rouwcentrum moeten hebben. Want de mensen moeten dan naar binnen kunnen, ze moeten kunnen schuilen, ze moeten kunnen bidden.

[15:28] Vaak komen ze van ver omdat er weinig begraafplaatsen zijn in Nederland. Stel dus dat er eentje, zoals nu in Zuid-Laren, komen er allemaal mensen uit Randstad. Stel dus dat we daar geen rouwcentrum zouden hebben,

[15:43] een aula zouden hebben, waar moeten dan dus die mensen naar de wc? Als ze wat willen eten, als het koud is om te schuilen en bidden. Dat is het probleem bij

[15:55] algemene begraafplaatsen die er nu zijn met een islamitische ark. Want je hebt wel veel algemene begraafplaatsen met een stukje voor de moslims. Het probleem is dat die mensen die daar komen geen plekje hebben om te bidden, om te schuilen.

[16:20] En ze komen van ver. Dus dat is wel een voorwaarde. De voorwaarde is van, verkopen dan de moslims een deel, maar ze moeten wel ook een aula erbij hebben.

Zoë Mostajir

[16:33] Ja, dat begrijp ik. En moet dat dan ook aan speciale eisen voldoen, zeg maar, ten opzichte van een aula die je voor, ja, bijvoorbeeld Nederlands begrafenissen, zit daar een verschil in?

[16:46] Moet er daar voorziening in zitten?

Hamed Amrino

[16:48] Nee, nee, totaal niet. Als je daar twee kleine bidruimtes hebt, je hebt twee toiletten en een ruimte waar de mensen eventjes kunnen zitten.

[17:01] Het moet allemaal niet heel groot zijn, het kan allemaal heel klein zijn. Dan is het ruimschoots voldoende.

Zoë Mostajir

[17:08] Nee, oké. Want nu als er een begrafenis plaatsvindt op een islamitische begraafplaats, is het echt dat de gehele begrafenis zich daar afspeelt? Of gaan mensen daarvoor momenteel dan naar een moskee?

[17:23] Of hoe doen ze dat nu?

Hamed Amrino

[17:25] Het is allemaal heel sober. Iemand komt overleiden. Die wordt naar een uitvaartcentrum gebracht. Daar wordt die persoon gewassen. En dat moet je

[17:39] je voorstellen. Dat gebeurt dan allemaal in die 24 uur. Mensen komen gelijk op een afscheid nemen. Eerst wordt gewassen afscheid nemen.

[17:53] Daarna naar de moskee voor het doden gebed en dan als een en anders dan mogelijk is dan gaat het gelijk naar de begraafplaats en anders gaat het volgende dag met met de naar de begraafplaats

[18:05] eenmaal op de begraafplaats zijn de geen rituelen meer het enigste wat dan gedaan wordt is wacht op de familie en dat de en dat de begraafplek dan wordt er een ja iets gezegd over die persoon en over de toekomst van de mensen.

[18:24] En dan wordt die persoon begraven en dan gaat men naar huis. Zo zo gaat het er dan toe.

Zoë Mostajir

[18:33] Ja, dat is natuurlijk ook een verschil met een Nederlandse begrafenis dan.

Even kijken hoor. Ik denk dat ik tot nu toe al best wel wat informatie heb.

[18:49] Ik ga natuurlijk nog woensdag. Ben ik nog in Zuid-Laren natuurlijk. En kan ik het ook met eigen ogen zien. Even kijken. Vindt u het oké dat ik...

Bijlage D

Interview transcriptie Joy van Delft, interview afgenomen op 18-11-2024

Joy van Delft

[00:00] Oké, ik ben dus Joy en ik zit in het zuiden van Nederland. Ik kan nog een uurtje verder afzakken dan Maastricht, maar ik zit zeg maar onderin Brabant. In Mierlo woon ik en ik werk hoofdzakelijk in Eindhoven. Ik werk als uitvaartverzorger al meer dan 17 jaar.

[00:20] Hiervoor werkte ik in de financiële dienstverlening als adviseur. Ik merkte dat ik betekenis in mijn werk miste. Als dochter van een dominee, wat voor jou dan ook interessant is, heb ik heel veel gezien

[00:35] als kind. Ik denk dat ik mijn kindertijd anders wel wel zie van de doorsnee Nederlander. Ik denk ook wel dat ik daarom hierin ben gerold.

[00:49] Ik dacht ik ga of de papo nog doen, want ik hou ook heel erg van kinderen met kinderen werken. Daar doe ik binnen mijn werk overigens ook heel veel mee. Of uitvaartverzorger. Uiteindelijk is het dit geworden.

[01:02] Ik krijg vaak van nabestaanden van ja, dit is echt jouw roeping. Dus dat is wel grappig dat het soms denk ik, oh misschien heb ik iets anders gaan doen. Maar ja, weet je, ik word hier wel nog steeds heel gelukkig van.

[01:17] Iedere uitvaart is anders, iedere familie. Je zei al, ik wist niet dat iedereen ook islamitische uitvaarten deed. Nou ja, wij komen van het kleinste appartementje Zeshoog tot de dikste villa en alles wat ertussen zit.

[01:33] Wij komen bij de humanisten, hindoe-staaners, niet gelovigen, katholieken, protestanten, pinkster, evangelie, moslim, de Grieks orthodox,

[01:45] wij komen echt overal. Wij komen gewoon overal. En dat is meteen ook, ieder geloof heeft ook nog

[01:58] heel veel stromingen. En dus ik ben natuurlijk een meneer waarop je het zelf invult. En als mensen afscheid nemen, zeg ik altijd, dan raak je een teefvallaagje kwijt. Dan zijn ze even heel, dan ben je ergens ook heel, zijn heel erg open voor verbindingen.

[02:14] Het is ook een hele kostbare periode, waarin je elkaar weer ontmoet en samen bent. En ja, wat vaak een hele mooie tijd ook uiteindelijk is. Ik vind het heel mooi dat ik daarin mag meeluisteren en ik kom met een open hart en luister en kijk wat ik voor ze kan doen. Ik ben moeder ook van twee kinderen,

[02:39] een in 23, zit in Australië, een backpacker en een van 21 die wel in de vierde van de PAVO zit.

Zoë Mostajir

[02:46] Oké leuk, toch nog een beetje doorgegeven. Dat is een beetje over mij. Leuk. Oké, dan ga ik beginnen met de eerste vraag.

[03:01] Even kijken. Welke specifieke islamitische begrafenisvoorschriften moet u in uw werk

Joy van Delft

[03:11] strikt naleven en welke vormen uitdaging in Nederland? Zelfs die is al per familie anders die er nu vraagt. Kijk, vanuit de Koran is het belangrijk dat iemand

[03:29] eigenlijk zo snel mogelijk begraven wordt. Dus daarin ga ik als uitvaartverzorger heel hard aan de slag om alle documenten daarvoor in orde te krijgen. Als we binnen 36 uur begraven worden, heb ik een verlof nodig van de

officier van justitie, een vervroeging. Daar ga ik achter aan. Dat is overigens iets wat de overheid is bezig met een nieuwe wet op de lijkbezorging.

[03:52] En de vervroeging, dus de tijd waarbinnen iemand begraven mag worden zonder vervroeging aan te hoeven vragen, die wordt verkort.

[04:04] Dat is een van de dingen die in de nieuwe wet van de lijkbezorging zal veranderen. Dus dat zal waarschijnlijk inhouden dat ik minder vaak een vervroeging, straks vervroegingsverklaring van de Ossiën van justitie nodig heb als ik iemand binnen

[04:19] 36 iemand begraven. Kijk, islamitische mensen, het belangrijkste is eigenlijk dat ze snel ook gewassen worden, ritueel gewassen worden, mannen door mannen, een mannelijk wasteam, vrouwen door een vrouwelijk wasteam. Ik zorg dat er een ruimte daarvoor

[04:38] komt waar ze dat dan kunnen doen. Sommige ruimtes hebben ze al een keffen, dus zo'n doek. Vrouwen gaan in vijf doeken, mannen in drie doeken. En eigenlijk faciliteer ik alleen

[04:50] maar wat er nodig is. Vaak is het alleen maar de ruimte. In uitzonderlijke gevallen ga ik zelf dan ook op zoek naar zo'n doek. Maar ja, ga ik gewoon meters stof halen. Ik heb laatst een uiterst van een jong kind gehad, zeven, en hij was islamitisch.

[05:06] En toen heb ik zelf doeken gehaald, maar meestal regelen ze zelf de doeken. En ik weet ook de lijntjes binnen mijn werkgebied, waar we ook bijvoorbeeld loskijzen als ze zelf een wasruimte hebben en alle faciliteiten in huis hebben. Dus soms kies ik er ook voor om iemand rechtstreeks daar naartoe te brengen zodat we

[05:24] minder vervoersbewegingen hebben. Zeker als ik weet dat het eigenlijk snel kan plaatsvinden. En dan gaan we regelen met de begraafplaatsen dat daar een begraafplaats kan plaatsvinden. Hier in

[05:37] Eindhoven heb je een gemeentelijke begraafplaats met een islamitisch gedeelte. De gemeente begraven is Eindhoven in Stratum. Maar daar kun je voor 20 jaar grafrechten vastleggen.

[05:52] En daarna is het zolang je blijft betalen.

[05:56] En dus daarmee, zegt de gemeente, is het eeuwig durend.

[06:00] Zolang je betaalt, blijft dat graf in stand.

[06:05] We hebben ook in Nuenen hier een begraafplaats. En dat is eigenlijk een islamitische gedeelte.

[06:11] Echt een islamitische begraafplaats binnen de begraafplaats die er is, zeg maar de oude land. Dus denk ik van basis zelfs nog wel dat het een katholieke begraafplaats is, want het hoort ook wel echt bij de katholieke kerk.

[06:27] Maar het is een heel deel islamitisch en daar zijn eeuwigdurende grafrechten. Dus we zien ook wel dat vanuit heel veel plekken in onze regio mensen naar die islamitische plek komen. In Eindhoven,

[06:38] ja het is ook allemaal in Eindhoven weet ik, ligt altijd een graf open, dus kunnen ze heel snel schakelen. In Nuenen moet ik daar wel meer moeite voor doen. Als ik later ben dan krijg ik zo'n graf niet meer op tijd open. Dus het is eigenlijk, ja even bellen en kijken wat ik zo

[06:54] snel mogelijk geregeld kan krijgen. Daar doen we wel echt alles voor, want we weten hoe belangrijk het is om het zo snel mogelijk te doen. En ze willen het

eigenlijk altijd na het middaggebed. Dus we zijn gewoon die ochtend of die avond soms, als ik zo'n melding binnen krijg, gewoon heel hard aan het werk.

[07:09] Om te kijken of we het bij het middaggebed van de volgende dag voor elkaar kunnen krijgen. Om begrafenissen te laten plaatsvinden. Vaak ga ik dan ook toch nog wel in de familie thuis. En dan zit ik met de mannen meestal aan tafel, soms ook wel met vrouwen.

[07:26] En ik mag daar als vrouw wel bij zijn, maar ik hou ook wel echt afstand. Ze zijn altijd heel vriendelijk tegen mij, maar ze kunnen ook wel echt dwingend zijn.

[07:39] Vooral aan de telefoon. Maar goed, ik kan geen ijzeren mannen breken. Ik wil alles proberen maar nou ja. En dan ga ik handtekeningen halen want ik heb dan natuurlijk ook een getekende

[07:53] grafaanvraag nodig en een verklaring dat ze ons opdracht geven om de uitvaart uit te voeren. En dan ga ik aan een redelijke rouwauto en regel ik soms nog dragers en dat is het eigenlijk.

[08:05] Dan uiteindelijk zorg ik dat de overledene in de moskee is en zorg ik dat er vaak is rond 1 uur dat ik dan de rouwauto daar heb met een mannelijke chauffeur. Want als een man wil meerijden en ik heb een vrouwelijke chauffeur, dan mag dat niet.

[08:19] Dat is heel jammer. Soms willen ze natuurlijk ook nog bloemen. Hoeft eigenlijk niet vanuit het geloof, maar soms willen ze dat toch nog wel. En dan is dat middaggebed.

[08:31] En dan hebben we de overledene beneden vaak of in een ruimte in de moskee staan en dan vindt daar nog het overlijdensgebed plaats. Soms is dat in de ruimte waar het middengebed plaatsvindt en soms ook niet. En als het in die

[08:46] andere ruimte is dan mogen de vrouwen daar ook nog wel achter in die ruimte zijn. Als het in de moskee echt in de gebedsruimte is dan zijn de vrouwen natuurlijk op de vrouwenplek. En dan gaat de overledene naar de auto.

[09:01] En dat is eigenlijk de plek waarop de vrouwen afscheid nemen. Want die gaan eigenlijk niet meer naar de begraafplaats. Tegenwoordig zie je ook dat ze er soms toch wel achteraan rijden. Maar in principe, zeker toen ik...

[09:13] ...jaren geleden, was het eigenlijk dat de vrouwen nooit meegingen.

[09:16] En ik ga nog wel mee, want ik moet papieren naar de begraafplaats.

[09:19] Maar ik houd dan wel heel veel afstand. Ik blijf dan eigenlijk bij de auto en ik kijk op afstandje of ze begraven zijn. Ze sluipt ook zelf, dus ze zorgen dat de scheppen klaar liggen. Oké.

[09:30] Dus ze doen, en de overleden blijft meestal, of ja, meestal, ik denk 50-50 inmiddels. De deksel gaat er sowieso af van de kist, want daar maken ze een bepaalde constructie mee.

[09:43] Heel vaak gaat de overleden ook uit de uitgevaagde kist, dat leggen ze iemand naar Mecca. En vaak is dat gewoon in de aarde in de doeken.

[09:58] En dan gaan ze zelf, scheppen ze dicht. En uiteindelijk scheppen ze en dan is er zeg maar een bergje wat er overheen ligt. En dan gaan de mannen gieters halen. En dan wateren ze daar zo aan dat het echt wel mooi vlat wordt.

[10:11] En ja, ze zijn daar vaak een half uurtje mee bezig.

[10:16] En dan is het eigenlijk klaar. Dat is wat we eigenlijk doen, denk ik.

Zoë Mostajir

[10:22] Ja, wel duidelijk inderdaad. En vindt de begrafenis daarvoor altijd dan plaats in een moskee? Of kan dat dan ook bij bijvoorbeeld een Nederlandse begrafenis in een uitvaartcentrum zeg maar hebben of? Nee, het is eigenlijk altijd in de moskee en het is soms buiten.

Joy van Delft

[10:44] Dus gewoon op de begraafplaats. Het voorbeeld wat ik noemde van dat jongetje was het gebed buiten. Hadden we ook in de kaart staan dat het gebed daar plaatsvond. Daar waren de vrouwen dan ook bij in dat geval. Maar we hebben toevallig, ben ik bij de moskee geweest afgelopen vrijdag voor een gesprek met een Turkse moskee en mijn collega, dat is wel een mooi voorbeeld, die gaf aan dat zij bij een meneer

[11:09] geweest was op voorbespreking. Die was niet praktiserend moslim, maar hij was moslim. Hij was met een Nederlandse vrouw getrouwd die zich niet had bekeerd tot moslima. En hij wilde dus wel het geloof erin brengen. Hij wilde dus ook op de islamitische wereld begraven worden.

[11:32] Maar hij wou een gewone dienst eerst vooraf. En hij wou ook niet geworstel worden.

Zoë Mostajir

[11:37] O ja, dan is het een beetje een soort mix.

Joy van Delft

[11:40] Ja, maar ik zag de imam ook kijken. Maar dat is ook het stukje waar ik het later met mijn collega over had. Ik heb geleerd als kind in het stukje, kijk je kunt in geloof, wordt heel veel aangepast.

[11:58] En ik denk dat je in de katholieke kerk veel meer ziet dat er aanpassingen plaatsvinden. Je kunt tegenwoordig in Frans Bauer als voorbeeld in de katholieke kerk luisteren. En je kunt zelf naar binnen begeleiden.

[12:10] En je kunt eigen beddienst hebben waarop je ook nog drie keer een spreker hebt vanuit de familie. De katholieke kerk en de protestantskerk hebben daar veel meer aanpassingen in gemaakt. Als de islamitische gemeenschap zou blijven veel meer trouw aan hun rituelen.

Zoë Mostajir

[12:32] De katholieke kerk heeft een paar rituelen.

Joy van Delft

[12:35] De overleden gaan met hun voeten eerst naar binnen, gaan met hun voeten eerst naar buiten, wordt gedraaid, er vindt een absolute plaats. Dat zijn een paar elementen die heel belangrijk zijn en daarnaast heb ik ook in al jaren dat ik werk al heel veel zien gebeuren

[12:50] in ruimte die er toch wordt gegeven om maar te zorgen dat mensen binnen hun geloof ook nog persoonlijk afscheid kunnen nemenheid die in die islamitische

[13:10] Koran staat, daar houden ze gewoon heel erg aan vast. En je kunt dus eigenlijk niet zeggen van, nou, die meneer die wil niet gewassen worden, want of het is financieel niet, of hij vindt dat niet

[13:24] nodig. Dan kun je eigenlijk niet van een imam verwachten dat hij dan wel dat gebed bidt.

Zoë Mostajir

[13:29] Of hoe moet hij dat bidden voor een onrein lichaam? Ja.

Joy van Delft

[13:32] Maar daar zijn dan ook, en mijn collega stond daar anders in, die zei, ja, zei ze, ja, ze zei, ik heb een, ik heb onlangs een familie gehad waarin dochters wilden begeleiden naar

[13:44] het graf, jaren geleden, en die werden door de mannen van de baar afgehaald, want de mannen deden dat. Ik zeg, ja, ja, dat snap ik. En toch is daar ook een stukje waarbij ik denk als uitvaartverzorger.

[13:58] We moeten zorgen dat onze rugzak goed vol met kennis zit. Zodat je eigenlijk de verwachting aan de voorkant goed kunt scheppen. Want daardoor had dat gevoel nu achteraf dat zij zich weggeduwd voelde.

[14:12] Had misschien voorkomen kunnen worden. Of had je vooraf een gesprek over aan kunnen gaan met een imam? Want die imams willen ook alles uitleggen. Want die imam ook zei eens, als ik deze meneer zou spreken, zou ik het uitleggen en wordt hij gewoon gewassen.

Zoë Mostajir

[14:26] Want hij zou het begrijpen.

Joy van Delft

[14:28] En toen dacht ik, ja zo werkt het, dat snap ik ook. En wij zoeken in de uitvaartwereld heel erg denk ik naar een persoonlijk afscheid. En dat moet passen. We willen vooral dat de nabestaanden helemaal blij zijn.

[14:42] Maar binnen de islamitische geloof wordt er van ons iets anders gevraagd als professioneel. En kun je alsnog een dienst hebben. Ik heb ook altijd een Nederlandse vrouw met een islamitische man.

[14:57] Ze had ook een dochter. Haar zie ik nog ooit. En toen hebben we eerst gewoon binnen 24 uur hem begraven. En drie dagen later zaten we in de oude met een foto.

[15:08] En met een hele mooie persoonlijke dienst. En was er gewoon allebei. En deden we recht aan zijn geloof. En stonden we ook stil bij wie hij voor hen was.

[15:18] Wat voor hun Nederlandse cultuur belangrijk was. Dus die, ja dat is wel een zoektocht voor ons. En wat je ook ziet, dat zei ik ook tegen de imam. Ik doe het heel vaak in Eindhoven, regel ik het vaak, dus ik heb veel gezien. Ik heb ook nieuwe collega's, die moeten we meenemen in wat er allemaal kan. Wat je ziet is dat wij bij de jonge generatie aan tafel

[15:41] zitten, dat zijn onze opdrachtgevers. Dus wij zitten bij kinderen van al dan niet strenge islamieten aan tafel, soms misschien niet eens die het zelf niet eens hebben voorgeleefd en dan zitten hun kinderen en die willen die willen

[15:56] misschien wel een echte islamite uitvallen, maar die weten zelf ook helemaal niet wat ze dan moeten doen. En die zitten en die zeggen zeg het maar we komen nooit in de moskee en papa kwam ook nooit in de moskee, regel maar. En als je dan niet je gebied kent en weet van dit is een turkse moskee's. En uiteindelijk zeggen imams van het gaat om het geloof, maar eigenlijk wil zo'n

[16:23] Surinaamse familie niet in de Marokkaanse moskee het afscheid. Want dan is er bij het gemiddeld

Zoë Mostajir

[16:30] gebed zitten daar 90% Marokkanen. Zoals ik in een Surinaamse moskee zit, dan is het 90% Surinaams. Ja. Ja, nee, duidelijk.

[16:46] Ja, wel mooi uitgelegd inderdaad ook zo. Wat denk je ook voor de toekomst, zeg maar, dat... Nou ja, je vertelde een beetje dat het inderdaad binnen het katholieke geloof al wel wat veranderd is. En dat er wat meer kan. Dat dat binnen de islam misschien in Nederland ook wel gaat gebeuren.

[17:04] Ook door die nieuwe generatie. Of vind je dat lastig zo in te schatten?

Joy van Delft

[17:09] Heel lastig in te schatten. Ja, snap ik wel. Ik vind dat heel lastig in te schatten, want de protestanten waren al veel soepeler, de katholieke gemeenschap wordt soepeler en ik zie daar zelf in de islamitische uitvaart die ik regel,

[17:24] zie ik daar eigenlijk weinig verschuiving in, in die 17 jaar.

Zoë Mostajir

[17:29] Nee, precies. En dat is ook oké, hè?

Joy van Delft

[17:31] Ja. Ik is ook niet aan ons om daar als, dat zei ik ook tegen mijn collega, het is niet aan ons om daar als uitvaartverzorger of om daar een rol in te, dat is niet onze rol, we kunnen dingen vragen, maar het is niet onze rol om daar ruimte in te zoeken. Nee, ik snap het. Als die ruimte ontstaat, dan komt die vanuit de gemeenschap zelf. Ja. En je ziet natuurlijk wel dat er wel een verschuiving, er vindt wel een verschuiving plaats, maar

[17:59] dat is de verschuiving dat mensen niet meer allemaal naar het buitenland terug gaan, maar dat er heel veel mensen hier begraven worden. Bij die moskee waar ik vrijdag was, of donderdag was is het, daar zei hij dus dat hij nog heel uitvaarten heeft. Ik denk al 95% van mensen die teruggebracht worden naar Turkije. En hij heeft

[18:26] dus ook 95% een Turkse uitvaartondernemer die vooral repatriëringen doet.

Ja precies. En als ik bij een andere moskee in Eindhoven kijk, dan zijn wij als Dela heel vaak twee andere moskees, omdat dat heel vaak mensen zijn die hier begraven worden. En die zien van, hey Dela kan dat ook.

[18:41] Dus waarom geen lokale uitvaartondernemer, die imams en de mensen die daar in bestuur zitten, ja die kennen wij ook.

[18:50] En die weten dat wij dat ook kunnen.

Zoë Mostajir

[18:54] Ja, nou je vertelt natuurlijk de regel dat ze binnen 36 uur moeten begraven worden toch? Eigenlijk binnen 24, eigenlijk willen ze bij het volgende middaggebed.

Joy van Delft

[19:03] Alleen de Nederlandse wet, de wet van de wijkbezorging, schrijft voor dat iemand buiten 24 dagen dus naast of na 36 uur en maar binnen de zesde werkdag na

[19:14] overlijden wordt begraven of gecremeerd. Dus waar we in Nederland vaak een uitstel moeten aanvragen omdat we die zes dagen niet willen, moet ik bij de islamitische kerk een vervroeging heet dat,

[19:25] aanvragen aan de officier van justitie. Danragen en dan gaat het er om of het een niet discutabel overlijden is.

[19:40] Kijk, als het een natuurlijke dood is en we hebben een ANB-verklaring van de arts die het overlijden vaststelt. En die geeft aan of het een natuurlijk overlijden is of dat het geen natuurlijk overlijden is.

[19:56] En als het natuurlijk is, dan is het natuurlijk het makkelijkst om dan die vervroeging te krijgen. Want dan is er weinig discussie. Ik heb een keer gehad dat de

officier van de justitie later aan de lijn had en dat uiteindelijk die overleden volgens mij kwam nu uit Limburg. Naar Eindhoven kwamen die papieren en toen was het een waarschuwing.

[20:11] Toen was er vraagteken of het een natuurlijk overlijden was. Ja, toen was daar wel een probleem. Want ja, dan is het wel anders natuurlijk. En dan is het een geluk dat het begraven is want als het dan cremeren is

Zoë Mostajir

[20:24] dan zou het anders zijn. Er zijn er zeg maar daarnaast ook nog andere praktische obstakels in Nederland zeg maar waar jij dan tegenaan loopt zeg maar of waar de islamitische gemeenschap

Joy van Delft

[20:38] verder tegenaan loopt? Dat het vaak gemeentelijke begraafplaatsen zijn en dat die op zondag er niet zijn. Dus dat ze hier op zondag niet begraven. En zij zouden het liefst als iemand bijvoorbeeld op zaterdagochtend overlijdt, willen ze eigenlijk op zondag begraven.

[20:52] Maar de gemeente zegt op zondag begraven wij niet. Dus ja, daar gaat het niet. En daar hebben wij ook wel gesprekken over met de gemeente. Want uiteindelijk wil je voor de gemeenschap waar ik dan werk, in mijn werkgebied wil ik eigenlijk dat het wel kan.

Zoë Mostajir

[21:10] Ja.

Joy van Delft

[21:13] Want voor hen is het belangrijk. Maar dat is een praktisch obstakel waar de gemeenschap tegenaan loopt.

Zoë Mostajir

[21:21] Ja. Want hoe ga jij daar dan mee om? Bijvoorbeeld stel dit gebeurt. En dat kan inderdaad op de zondag dan niet. Ja, wat dan?

Joy van Delft

[21:34] Dan leg ik het uit dat het op die zondag niet kan. En dan weet ik ook van de imams.

[21:40] Kijk, de Koran. Die heeft.

[21:44] Koran, ik zeg altijd Koran. De Koran. Die heeft regels. Maar. Kijk, in coronatijd hebben we daar heel veel mee te maken gehad. Die regels die zijn er. Maar als het overmacht is.

Zoë Mostajir

[21:58] Dan is het niet erg.

Joy van Delft

[21:59] Als het anders is. Dus in de tijd van corona bijvoorbeeld, waren er mensen misschien wel drie, vier, vijf weken of langer in een uitvaartcentrum in Schiphol

[22:11] aan het wachten tot ze overgevlogen konden worden. En dan werden ze natuurlijk heel laat, pas was die uitvaart. En dat geldt eigenlijk ook zo met die zondag dan niet, want dat is overmacht. Dus dan is het, kijk en zo'n voorbeeld wat ik nu noem van wassen,

[22:28] dat is eigenlijk geen overmacht op het moment dat het gewoon geregeld kan worden. In coronatijd hadden we, konden mensen niet gewassen worden omdat de wasteams bang waren om corona te krijgen.

[22:42] Oh ja. Dus was het overmacht en werd zonder rituele wassing begraven soms. Maar als het overmacht is, dan is het niet erg.

[22:54] En dat kan ik, maar dat voordeel heb ik dat ik mijn ervaring dan mee kan nemen en dat kan uitleggen. En dan vraag ik nog steeds mijn vragen aan de imam. Maar ik weet dat dit zo wordt uitgelegd.

[23:07] Want daar is de Koran wel. Ze zijn niet, ze hebben duidelijke regels. Maar als ik contact heb met een imam of met iemand van de moskee, is er altijd wel heel fijn uitleg. En is er ook ruimte om daarin, als het echt niet kan, dan is het niet anders.

[23:26] Dan is daar wel ruimte voor overmacht. Ja, oké. Sorry, misschien is het te veel.

Zoë Mostajir

[23:36] Nee, het is goed hoor. Ik heb natuurlijk veel vragen worden eigenlijk ook al wel beantwoord. Ik ben even een beetje aan het nadenken ook.

Joy van Delft

[23:44] Doe maar rustig nadenken.

Zoë Mostajir

[23:45] Ja, top. Even kijken. Want ik heb ook een stuk, zeg maar, of een vraag in mijn scriptie. Wat een beetje over emotionele uitdagingen gaat. Dus dat heeft dan weer mee te maken.

[24:04] Als bepaalde rituelen inderdaad niet kunnen, hoe dan een moslimfamilie daarop reageert. En dan misschien vooral wat streng gelovigen of oudere mensen, zeg maar. Komen er echt van die emotionele uitdagingen dan voor? Merkt u dat? Kunt u dan steun bieden, zeg maar?

[24:22] Of hoe gaan mensen daarmee om?

Joy van Delft

[24:24] Ja, die emotionele uitdagingen zoals ik net noemde, als dingen niet kunnen, omdat dan vaak dat ze een uitleg krijgen dat het goed is, dan is er echt veel ruststelling. Dus daarin, die emotionele uitdaging zit er meer aan de voorkant.

[24:36] Tot ze uitleg hebben gehad van eigenlijk iemand vanuit de leiding, zeg maar, of de imam. Dan is daar, mijn ervaring, geen onrust meer over. Kan wel zo zijn, net zo'n voorbeeld als wat ik nu noemde van die dochters,

[24:50] die dan aan de baar willen lopen per se. persé en dat dat niet mag ja die zullen naar uitleg daar nog steeds niet blij mee zijn. Dus dat is een emotionele uitdaging en dan heb je dus de uitdaging ga ik mijn vader of moeder islamitisch begraven wat inhoudt dat ik dus of weggeduwd ga worden of niet langs de baarkant

[25:11] staan en hoe kan ik en dan vind ik de uitdaging als uitvaartverzorgster zoals ik jou noemde net Dat je misschien nog een ander afscheid kunt, daarnaast kunt voorbereiden. Of dat we kunnen denken, maar dat is bij Nederlandse uitvoering niet anders.

[25:25] Als wensen uitlopen van, als de wensen van de nabestaanden anders zijn dan de wensen van de overleden. Want daar komt het dan eigenlijk ook op neer. Dat je kijkt, maar wat kan er dan wel? En welke hele kleine dingetjes kan ik toevoegen, waardoor het toch troostrijk wordt en dat jij verder kunt.

[25:41] Kijk, en emotionele uitbarstingen, die zijn natuurlijk op de moskee, op het moment dat zo'n auto weggaat en de vrouwen blijven achter en het is een jong persoon, dan zijn de emotionele uitbarstingen heel groot.

[25:56] Maar dat is ook een stukje cultuur, dat is ook een stukje hoe zij rouwen, hoe ze elkaar... dan is het ook jammeren, dat snap ik ook. Als jouw kind wordt weggereden en je mag niet mee. Ja, dat snap ik.

[26:11] Ja, heftig.

Zoë Mostajir

[26:12] Ja. Ja, heel heftig. Dan ben ik nog wel benieuwd naar een stukje inderdaad historie. Want u zegt het al, 17 jaar inwerkt. En ik vroeg net inderdaad, zit er een beetje... Dan merkt u dat het verandert. Maar als u dan terugkijkt naar de afgelopen 17 jaar.

[26:30] Zie je daar een bepaald verschil in? Of ontwikkelingen die er plaats hebben gevonden of is het wel echt een beetje ja eigenlijk in die 17 jaar hetzelfde geweest ik vind twee dingen veranderd eentje

Joy van Delft

[26:48] is dus die dat we steeds vaker in nederland begraven dus vroeger moesten we ook wel eens repatriëringen doen dus dat is denk ik veranderd of dat is veranderd meer begraving in nederland dubbels doen wij al meer als organisatie omdat als uitvaart in neder Nederland plaatsvinden, dan heb je vaak ook als Nederlandse uitvaartonderneming ben je daarbij betrokken.

[27:12] Dus wij doen meer islamitische uitvaarten dan 17 jaar geleden. En ik denk ook aan het verschil, want ik denk wel 17 jaar geleden of tot 10 jaar geleden gingen vrouwen echt nooit mee naar de begraafplaats.

[27:25] En tegenwoordig zit daar toch wel een verschuiving op dat vrouwen mee gaan op een afstandje dan doen die mannen het nog steeds wel zelf. Maar vrouwen staan vaak toch wel een randje verder. Zeker als het een Nederlandse vrouw

[27:42] met een Zweedse man is of andersom. Maar ook wel, of als het een jonger persoon is, vrouwen zijn vaak toch wel op de begraafplaats. Vroeger waren ze echt niet mee. Dan lieten we ze achter bij de moskee maar tegenwoordig zijn ze

[27:57] vaak toch ook wel mee hebben ze gewoon hun hoofddoek om en dan zijn ze wel op de begraafplaats en mogen ze uiteindelijk ook afscheid nemen als laatste ja precies maar de mannen sluiten ja oké even kijken kijk jij mijn linkedin of niet nee ja wel ik had gekeken ja ja precies want er stond dat verhaal op van dat jongetje want er was ook best wel een islamitische uitvaart

[28:24] en er waren ook heel veel Nederlandse kindjes die daar dus bij stonden. Oh ja tuurlijk. En toen werd hij dus opeens hij zou eigenlijk in het kistje blijven en hij werd dan opeens toch uitgehaald in de doeken dus dat was best ook wel die kindjes stonden daarbij en uiteindelijk merkte ik dus ook, ik ben erbij gaan zitten en we hebben gewoon gezegd wat we zagen en waarom ze dat doen.

[28:48] En dan zag ik dus ook dat kinderen daar dus ook weer heel natuurlijk mee omgingen. Dat ze daar eigenlijk dichterbij wilden gaan staan om te kijken wat er gebeurt. Dus dat was heel mooi dat je dus eigenlijk bij die Nederlandse kinderen zag, die misschien of nog wel een uitvoert hebben meegemaakt, maar heel Nederlands zeg maar.

[29:07] Dat ze gewoon nieuwsgierig waren. En dat daar, dat oordeel, wat je op mijn, ik als ik het deelde met collega's van jeetje hoe heftig. En dat die kinderen, dat is heel anders.

[29:20] Ik voelde dat zelf ook anders omdat ik erbij was en zag wat er gebeurde. Ik vond het juist heel mooi wat er gebeurde. Dat uiteindelijk als het iets is wat integer is en puur, dat dat dus dan oké is.

[29:33] Dat je het dan uitlegt en kijkt en je verwondert. En het dus alleen maar mooi is.

Zoë Mostajir

[29:39] Want als ze in de doeken liggen, zie je dan niks meer? Het gezicht ook niet. Maar je ziet dan, lijkt me wel, de vormen van het lichaam. Dat zie je natuurlijk wel. Precies. Ze hebben wel echt door van... En ze zien ook, dan knopen ze dat.

Joy van Delft

[29:52] Het is best strak, hoe die doeken er... Het is niet helemaal... Kijk, wij gebruiken ook lijkwaardes, want dan nemen wij denk ik weer van de islamitische cultuur en van de hindoeïstische cultuur. En dat schrijft vaak iemand ook in doeken gewikkeld.

[30:05] Maar dan wij wikkelen in doeken en dan vallen we daar gewoon losjes zo overheen. Bij de islamieten zitten ze veel strakker in die doeken gewikkeld. En boven zit het echt wel met een stukje los, een stukje cartoon. Ze draaien daar nog. En dan gaat er nog een stukje

[30:21] toen wordt daar zo geknoopt. Dat moet ook wel. Want als er iemand los in doeken zou liggen, dan krijg je die ook niet

Zoë Mostajir

[30:27] meer uit de kist. Nee, tuurlijk.

Joy van Delft

[30:29] Dus ze pakken dat vast. Bij het voeteind zit zo'n

Zoë Mostajir

[30:31] knubbel, noem ik het dan maar.

Joy van Delft

[30:33] En bij het hoofdeind, waardoor je eigenlijk iemand en dan pakken ze heel voorzichtig. Ze doen dat met z'n allen. Je denkt jeetje, ze springen ze met z'n allen in de gaten.

[30:42] Maar

[30:43] je ziet wel e de contouren.

Zoë Mostajir

[30:45] Juist omdat het strak gewikkeld is. Ja, precies. Dus dan zien die kinderen dat dan natuurlijk ook. Maar wel bijzonder dat ze dan toch gewoon rustig kunnen blijven met uitleg. Dat vond ik ook. Ja, heel mooi.

[31:00] Even kijken. Ik weet niet of jij iets weet. Het verschil nog verder in Nederland. Dat is misschien wel leuk om te weten ik ga hier na of ook vandaag hamid ambrino interviewen en hij is oprichter van de islamitische begraafplaats

[31:28] in zuid-laren zat hier dichtbij dus dan ja dan maak ik een beetje die vergelijking natuurlijk ook van verschillende delen in nederland en ik ga daar zelf ook woensdag heen ik ben heel benieuwd maar weet ja weet jij daar iets van of dat per plek in Nederland verschilt?

[31:44] Of weet je het wel vooral vanuit het zuiden of Brabant?

Joy van Delft

[31:48] Ik heb wel collega's, stel dat je er nog in contact mee zou willen komen. Ik heb collega's die ook heel veel meer verstand als mij nog hebben. Van islamitische uitvaarten, omdat het daar veel meer voorkomt.

[32:00] Bij Arnhem zit ook een islamitische begraafplaats, toch?

Zoë Mostajir

[32:03] Ja, klopt.

Joy van Delft

[32:04] Daar heb ik een collega die er heel veel verstand van heeft en ik heb een collega in rotterdam die ook heel veel er van die ook wel de weleens collega's waarmee neemt in islamitische uitvaarten en culturen

[32:18] dus daar kan ik je kijk ik heb wil gewoon vanuit mijn ja perspectief en mijn ervaring meegenomen maar ik heb wel collega's die jou nog verder kunnen brengen denk ik in rituelen en de kan

Zoë Mostajir

[32:29] dan kan ik jou mee in contact brengen als je zou willen. Ja, nee, dat is wel oké. Het is juist dat ik vanuit mijn scriptie juist wou kijken naar een niet-Randstad. Omdat het daar wat vanzelfsprekender is. Bijvoorbeeld Rotterdam, daar wonen natuurlijk veel meer moslims.

[32:45] Ik vind het heel veel. Precies, mooi om het een beetje te zien vanuit het zuiden en het noorden. Waar het eigenlijk veel minder is. Ik denk, wat ik tot nu toe heb gelezen, dat het hier in het noorden eigenlijk nog minder is dan bij jullie.

[32:57] Denk ik ook. Want wij hebben ASML.

Joy van Delft

[33:00] Daar is ASML een grote chipfabriek.

Zoë Mostajir

[33:04] Bij Veldhoven. Ja ik heb er wel eens van gehoord.

Joy van Delft

[33:09] Wereldwijd is tegen Veldhoven aan, zit ASML. Een bizar groot bedrijf chips waar heel de wereld van afhankelijk is.

[33:24] Die maken chipmachines, maken machines die chips kunnen maken. Maar die hebben dus ook werknemers vanuit heel de wereld. Dus als ik kijk naar de Al Furqan moskee bij ons, daar komen 70 nationaliteiten voor het middaggebed.

[33:38] Ja, zo. 70 nationaliteiten. Dus wij hebben in Eindhoven door ASML ook wel echt een groei in islamitische begraafplaatsen.

[33:50] En die begraafplaats in Nuenen, toen dat begon met eeuwigdurende graven, was het de keren dat ik daar kwam, was vaak voor de koptische orthodoxe kerk, of voor de Griekse orthodoxe kerk, Russische orthodoxe kerk. Maar uiteindelijk vonden dus in coronatijd de islamitische,

[34:09] of de islamieten vonden dus die begraafplaatsen, hé daar kwam het ook eeuwen gedurende. En uiteindelijk is daar een deel van die begraafplaats voor geschikt gemaakt. Is misschien ook al mooi om te weten.

[34:21] Uiteindelijk hebben ze daar een wasruimte in gemaakt, toiletten in gemaakt. Waardoor daar veel makkelijker dus ook islamitische uitvaarten kunnen plaatsvinden. Maar iedere keer dat ik daar kom liggen er wel heel veel mensen bij.

[34:34] Maar daar zul je ook al horen vanuit die meneer in Laren. Dat zo'n begraafplaats heeft een heel groot dekkingsgebied.

Zoë Mostajir

[34:42] Ja, tuurlijk.

Joy van Delft

[34:44] Ik denk bij jou in Groningen. Ja, weet je hoeveel moslims wonen daar?

Zoë Mostajir

[34:47] Ja, niet veel denk ik. Nee, ik weet het prijs aantal niet. Maar ik denk echt niet veel. Nee, oké. Ik denk dat ik voor nu nog één vraag eigenlijk heb. Want je vertelde net dat dat dus die wet op de

[35:03] lijkbezorging, want daar heb ik natuurlijk ook al een beetje verdiept, dat die er waarschijnlijk mee bezig zijn, toch? Om dat wellicht te gaan aanpassen. Ja, zijn er nog andere stappen die de overheid en ja, andere betrokkenen zouden kunnen

[35:16] nemen om ja, dit te vergemakkelijken? Dus de islamitische begrafenis voorschriften, denk je dat ja, nog andere dingen zijn? Fijn hè, want dit is vaak

Joy van Delft

[35:26] de grootste struggle. Ja. Dat je die vermoeving moet krijgen.. Ja en dat je dus op het moment dat het gemeentelijke begraafplaatsen zijn, net als in Eindhoven waar wij ook zo'n multiculturele,

[35:39] ja multicultuur niet zoals in Rotterdam, maar daar zit ik even een verschuiving in, zou het fijnst als gemeentelijke begraafplaatsen ook gewoon bereikbaar zijn op een zondag. Ja. Het is eigenlijk niet meer van deze tijd dat dat niet zo is. Nee precies. En voor de rest doen ze het zelf in de moskee.

[35:57] Dus eigenlijk hebben we weinig van anderen nodig. Alleen dus het verlof en dat graf op een zondag.

Zoë Mostajir

[36:03] Ja, duidelijk. Even nog voor mijn duidelijkheid. Want die aanvraag dat het voor zo snel mogelijk. Maar dat moet gewoon altijd eigenlijk. Moet jij dat altijd doen voor elk islamitisch persoon zeg maar of ja heb je net

[36:27] geluk maar ja komt zeker vaker voordat het wel nodig is of komt vaak voor als iemand bijvoorbeeld

Joy van Delft

[36:34] vannacht om 12 uur overlijdt dan gaat vandaag die uitgaat niet meer plaatsvinden nee dan is

Zoë Mostajir

[36:39] je morgen naar middag gebed dan heb ik niet nodig nee oké maar dan moet je echt heel snel schakelen dan ben je dan staat ja wat dan eigenlijk zou ik bijna denken je werkt bij

Joy van Delft

[36:50] de 24 uur gewoon wat moet allemaal ja maar ja goed bekijk die op die of investitie de te gaan we goed zo te schrijven ja oké werkt er werkt prive er liep heel erg door elkaar de probeer

[37:03] als organisatie ook wel dat de en dat gaan we ons op te schakelen ja met de officier van justitie de gaan we gewoon een berichtje sturen aan de officier van justitie. En als ze daarna willen kijken.

Zoë Mostajir

[37:16] Kijk, en die officieren van justitie weten hoe belangrijk het is.

Joy van Delft

[37:17] Ja, oké. En die weten dat het in...

[37:19] Kijk, voor geloof is ook het enige waar ze eigenlijk makkelijk een uitzondering voor maken.

[37:23] Bij de islam is het binnen 36 uur. En bij de hindoe-staan is het eerder de as ophalen. Omdat ze die, als de stand van de sterren goed is, willen gaan uitstrooien over het water. En op het moment dat geloof een reden is, dan is een officier vaak, als er geen vraagtekens zijn, soepel.

[37:43] Alleen we moeten gewoon wachten. Dus ja, als uitvaartverzorgers is het nog best even spannend.

Zoë Mostajir

[37:46] Ja, begrijp ik.

Joy van Delft

[37:48] En ik denk net als in Rotterdam, mijn collega's in Rotterdam, daar zijn die lijntjes denk ik veel korter. Met zo'n officier van justitie, omdat die denk ik iedere dag wel vervroegingen hebben. Maar voor ons is het toch iets minder frequent.

[38:04] Ik doe meer Nederlandse uitvaart, regel als islamitische uitvaart. Veel meer.

Zoë Mostajir

[38:08] Ja, precies. Nou, super. Ik vind het echt heel interessant. En heel leuk om te horen ook. Ik denk eigenlijk dat ik het voor nu hier zo bij wil laten.

Bijlage E

Observatie workshop rituele dodenwassing door stichting BIBIN

Datum: 20 november 2024

Tijd: 14:00 – 16:00 uur

Locatie: islamitische begraafplaats Riyad Al Jannah, Zuidlaren

Aanwezigen: vrijwilligers van stichting BIBIN, studenten en docent van de Rijksuniversiteit Groningen

Algemene sfeer en uitvoering

De workshop werd gekenmerkt door een diep respectvolle en serene sfeer. De uitvoerders (vrijwilligers van stichting BIBIN) gingen uiterst zorgvuldig om met de procedure, waarbij eerbied voor de overledene duidelijk centraal stond. De aanwezigen toonden zich bewust van de religieuze dimensie van de rituelen. Er werd een pop gebruikt die diende als de overledene, deze pop werd gebruikt gedurende workshop.

1. Rituele Wassing (Dodenwassing)

De rituele wassing is een essentieel onderdeel van de islamitische begrafenisrituelen. Het wordt uitgevoerd met grote zorg, eerbied en respect voor de overledene en volgens strikte religieuze richtlijnen.

- Gescheidenheid van geslacht:
 - Vrouwen wassen vrouwen; mannen wassen mannen.
 - In uitzonderlijke situaties, bijvoorbeeld bij afwezigheid van directe familie, kunnen naaste verwanten van het andere geslacht de wassing uitvoeren, mits dit gebeurt met een doek als barrière.

- Awrah bedekking:
 - Tijdens de wassing blijven de intieme delen bedekt met een doek: bij vrouwen van de hals tot de enkels; bij mannen van de navel tot de knieën.
 - De intieme delen worden niet bekeken en altijd met een washandje gereinigd.
- Stapsgewijze wassing:
 1. Voorbereiding:
 - Het lichaam wordt op een verhoogd oppervlak gelegd en bedekt met een doek.
 - Nagels worden geknipt en lichaamsbeharing eventueel geschoren.
 2. Reiniging van het gehele lichaam:
 - Het lichaam wordt gewassen met water tot het volledig schoon is.
 - Speciale aandacht wordt besteed aan de intieme delen (voor- en achterkant), die met een washandje worden schoongemaakt zonder direct contact.
 - Het bovenlichaam wordt gemasseerd om eventueel aanwezige gassen te laten ontsnappen.
 3. Gebruik van water:
 - Water wordt gegoten met behulp van een douchekop of emmers. Indien fysiek contact onmogelijk is vanwege ernstige verwondingen, wordt zandsteen gebruikt, omdat het wassen in dat geval niet verplicht is.
- Kleine wassing:

- Deze reiniging is vergelijkbaar met de voorbereiding op het gebed:
 - Handen (3x), mond (3x), neus (3x), gezicht (3x), armen tot ellebogen (3x), hoofd, oren en enkels (elk 3x).
- Grote wassing:
 - Uitgevoerd met drie emmers:
 1. Water.
 2. Water gemengd met sidr (een natuurlijk schuimmiddel).
 3. Water gemengd met kamfer (voor conservering en geur).
 - Het lichaam wordt eerst aan de rechterzijde gewassen en vervolgens aan de linkerzijde, driemaal per zijde.
 - Na afloop wordt het lichaam drooggedept en opnieuw bedekt met een schone doek.

2. Inwikkeling

Na de wassing wordt de overledene ingewikkeld in een speciaal gewaad, de "kefin," om hem of haar voor te bereiden op de begrafenis.

- Materiaal en eenvoud:
 - De kefin is gemaakt van 100% katoen, altijd wit en zonder versieringen, om gelijkheid tussen rijk en arm te benadrukken.
- Lagen van de kefin:
 - Mannen: Drie lagen stof.
 - Vrouwen: Vijf lagen of meer om lichaamsvormen te bedekken.
- Inwikkelprocedure:

1. Het lichaam wordt bedekt met lagen stof, waarbij de rechterzijde eerst wordt gewikkeld, gevolgd door de linkerzijde.
2. Musk wordt aangebracht om het lichaam een aangename geur te geven.
3. Touwen met drie knopen worden om de gewaden gebonden ter hoogte van het hoofd, de taille en de voeten.
4. De knopen worden aan de linkerzijde geplaatst, zodat deze eenvoudig losgemaakt kunnen worden bij de begrafenis.

3. Dodengebed

Na de wassing en inwikkeling wordt het dodengebed uitgevoerd. Dit gebed is bedoeld om vergiffenis te vragen voor de overledene en zegeningen af te smeken voor alle levenden en overledenen.

- Locatie en opstelling:
 - Het gebed wordt meestal in de moskee gehouden.
 - De imam staat vooraan, gevolgd door mannen en daarachter vrouwen. Soms bidden vrouwen apart.
- Structuur van het gebed:
 - Het dodengebed omvat vier smeekbedes (takbirs):
 1. De openingsverzen van de Koran.
 2. Zegeningen voor de profeet Mohammed en Ibrahim.
 3. Een smeekbede voor de overledene, waarin om vergiffenis en een plaats in het paradijs wordt gevraagd.
 4. Een smeekbede voor alle levenden en overledenen.
- Houding:

- Het gebed wordt staand uitgevoerd en de handen worden geheven bij elke takbir.
- Bij mannen staat de imam ter hoogte van het hoofd, bij vrouwen in het midden van het lichaam.

4. Begrafenis

De begrafenis vindt plaats volgens duidelijke voorschriften om respect te tonen voor de overledene en de islamitische traditie te volgen.

- Transport en plaatsing:
 - Het lichaam wordt in een kist vervoerd, maar zonder kist in de grond begraven.
 - In het graf wordt het lichaam op de rechterzijde gelegd, met het gezicht naar Mekka gericht.
- Procedure:
 1. Naaste familieleden tillen het lichaam in het graf.
 2. Touwen worden losgemaakt en betonnen platen of stenen worden boven het lichaam geplaatst.
 3. Elk familielid gooit zand op de platen, een handeling die belangrijk is voor het rouwproces.
- Sobere grafmarkering:
 - Het graf is eenvoudig en bestaat uit een bult zand.
 - Alleen een naamplaatje met geboortedatum en sterfdatum wordt geplaatst.

- Bloemen zijn niet toegestaan, maar mos wordt soms geplant als onderhoudsvriendelijke bedekking.

5. Aanvullende Informatie

- Tijdsperiode:
 - De begrafenis vindt idealiter binnen 24 uur na het overlijden plaats. Dit voorkomt ontbinding en maakt de wassing gemakkelijker.
- Verwijdering van voorwerpen:
 - Voorwerpen zoals kunstgebitten, sieraden en andere niet-lichaamseigen materialen worden verwijderd.
- Eer en respect:
 - Alle handelingen worden in stilte uitgevoerd en wat er tijdens de wassing gebeurt, blijft vertrouwelijk.
- Gelijkwaardigheid:
 - De eenvoud van het graf en de gebruikte materialen onderstrepen de gelijkheid van alle mensen in de dood.